

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálně pedagogických studií

Terezie Leščinská

3. ročník – kombinované studium

Obor: Speciální pedagogika předškolního věku

**FONEMICKÉ UVĚDOMĚNÍ U ŽÁKŮ NA PRVNÍM STUPNI
ZÁKLADNÍ ŠKOLY**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Renata Mlčáková, Ph.D.

OLMOUC 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Fonemické uvědomění u žáků na prvním stupni základní školy*“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí bakalářské práce a za použití pramenů uvedených v závěru bakalářské práce.

Ve Zbýšově 1. 11. 2012

.....

Poděkování

Chtěla bych poděkovat paní Mgr. Renatě Mlčákové Ph.D. za odborné vedení a cenné rady při tvorbě mé bakalářské práce. Také velmi děkuji řediteli a učitelkám základní školy Zbýšov za vstřícnost a ochotu při výzkumném šetření.

Obsah:

ÚVOD	6
Teoretická část	7
1. Fonologické procesy	7
1. 1 Fonologické uvědomování a fonemické uvědomění.....	10
1. 2 Rychlé souvislé pojmenování.....	12
1. 3 Verbální krátkodobá paměť.....	12
1. 4. Rychlost artikulace.....	13
2. Sluchové vnímání	14
2. 1 Vývoj sluchového vnímání a jeho vliv na čtení a psaní.....	14
2. 2 Zkoušky sluchového vnímání.....	15
2. 2. 1 Orientační vyšetření sluchu.....	16
2. 2. 2 Vyšetření fonemického sluchu.....	17
2. 2. 3 Orientační vyšetření schopnosti fonemické diferenciacce.....	18
2. 2. 4 Zkouška sluchového rozlišování.....	19
2. 2. 5 Zkouška sluchové analýzy a syntézy.....	20
2. 3 Podpora příznivého rozvoje sluchového vnímání.....	22
3. Charakteristika dítěte mladšího školního věku	24
3. 1 Vývoj poznávacích procesů.....	25
Praktická část	29
4. Výzkumné šetření	29
4. 1 Cíl a hypotéza praktické části.....	29
4. 2 Použité metody.....	29
4. 2. 1 Vyšetření fonemického uvědomění.....	29
4. 2. 2 Dotazníková metoda.....	30
4. 3 Charakteristika souboru.....	31
4. 4 Organizace šetření.....	33

5. Zpracování výsledků	35
5. 1 Vyhodnocení vyšetření fonemického uvědomění.....	35
5. 1. 1 Zápis slov do předepsané šablony.....	35
5. 1. 2 Zápis slov k obrázkům.....	37
5. 1. 3 Celkové vyhodnocení vyšetření.....	39
5. 2 Vyhodnocení dotazníků.....	40
6. Analýza výsledků šetření	45
ZÁVĚR	48
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	49
SEZNAM PŘÍLOH	51

ÚVOD

Tématem bakalářské práce je Fonemické uvědomění u žáků na prvním stupni základní školy. Je to důležitá schopnost pro čtení a psaní. Žáci, kteří tuto schopnost mají špatně rozvinutou nebo ji nemají vůbec, mohou mít problémy ve škole při grafickém zaznamenávání mluveného projevu. Také se mohou rozvinout specifické poruchy učení jako např. dyslexie, dysgrafie, apod.

Bakalářská práce je rozdělena do dvou částí, a to části teoretické a praktické. Teoretická část obsahuje tři kapitoly. V první kapitole se zabýváme fonologickými procesy, druhá kapitola je věnována sluchovému vnímání. Ve třetí, poslední kapitole uvádíme charakteristiku mladšího školního věku a konkrétněji vývoj poznávacích procesů u dětí v tomto období.

Praktická část je zaměřena na fonemické uvědomění u žáků na prvním stupni základní školy, konkrétně u žáků druhých ročníků, u kterých jsme provedli jednorázové vyšetření pomocí pracovního listu, který obsahoval dva úkoly. Zápis slov do předepsané šablony a zápis slov k obrázkům. Součástí vyšetření byl také dotazník pro rodiče, který obsahoval několik otázek, týkající se anamnestických údajů dětí, které by mohly případně pomoci zjistit problémy dětí při čtení a psaní. Praktická část je rozdělena taktéž na tři kapitoly. V první kapitole je popsáno samotné výzkumné šetření, druhá kapitola zabývající se zpracováním výsledků obsahuje tabulky a grafické znázornění zjištěných údajů. V třetí kapitole je uvedena analýza výsledků šetření, kde uvádíme, která slova žákům činila potíže, v čem byli naopak úspěšní a zda byla potvrzena hypotéza, kterou jsme si stanovili na začátku šetření.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Fonologické procesy

Fonologické procesy dítě uplatňuje v průběhu osvojování si zvukového systému daného jazyka (Elbert, Gierut, 1986 in Marková 2005), které probíhají v rámci foneticko – fonologické roviny (Marková, 2005).

Jazykové roviny se v ontogenezi řeči prolínají a jejich rozvoj probíhá v jednotlivých časových úsecích současně (Klenková, 2006).

Dnes se logopedie zaměřuje na čtyři jazykové roviny – morfologicko – syntaktickou rovinu, lexikálně sémantickou, rovinu pragmatickou a foneticko - fonologickou (Peutelschmiedová, 2005).

Morfologicko – syntaktická rovina se zabývá jednotlivými slovními druhy, tvorbou správných gramatických tvarů a používáním složitějších větných celků (Peutelschmiedová, 2005).

Tuto rovinu lze zkoumat až okolo 1. roku, kdy začíná vlastní vývoj řeči. Je to období jednoslovných vět. Slova, která dítě začíná používat vznikají opakováním slabik, jsou neohebná, neskloňují se ani nečasují. V období mezi 2 – 3 rokem začíná dítě skloňovat a používat přídavná jména a osobní zájmena. Postupně začíná používat další slovní druhy a po 4. roce je obvykle užívá všechny. V období mezi 3 - 4 rokem dítě již tvoří souvětí. Po 4 roce života by neměla gramatická stránka projevu u dítěte vykazovat nápadné odchylky, a pokud přetrvává dysgramatismus, může se jednat o narušený vývoj řeči (Klenková, 2006).

Rovina lexikálně – sémantická nahlíží na rozsah aktivní a pasivní slovní zásoby, pochopení významu slov a přenesením slovních významů v podobě přísloví, metafor, apod. (Peutelschmiedová, 2005).

Okolo 10. měsíce dítě začíná rozumět řeči – rozvoj pasivní slovní zásoby a v 1. roce používá první slova – aktivní slovní zásoba. Ale dorozumívání je však stále založeno na mimice, pohybech, pláči, úrovni pohledů. V tom to období tvoří slovní zásobu dítěte 5 – 7 slov, ve dvou

letech je to asi 200 slov, 1000 slov kolem 3. roku. Ve 4 letech má dítě asi 1500 slov a s nástupem do školy tvoří slovní zásobu 2500 – 3000 slov. Největší nárůst slovní zásoby je tedy do 3. roku dítěte (Klenková, 2006).

Pragmatická jazyková rovina je zaměřena na schopnost jedince komunikovat a to jak v aktivní pozici jako mluvčí, tak i v pozici pasivní v roli posluchače. Do této složky je třeba zahrnout i koverbální chování. Je to schopnost komunikovat v nezvukové dimenzi, např. mimika, gestikulace, atd. (Peutelschmiedová, 2005).

Dítě již ve věku dvou let umí pochopit svou roli komunikačního partnera a reagovat podle situace. Po třetím roce se dítě snaží komunikovat, navazovat a udržovat krátký rozhovor s dospělými lidmi. Ve čtyřech letech dokáže komunikovat přiměřeně dané situaci a používá řeč k regulaci dění ve svém okolí (Klenková, 2006).

Foneticko – fonologická rovina

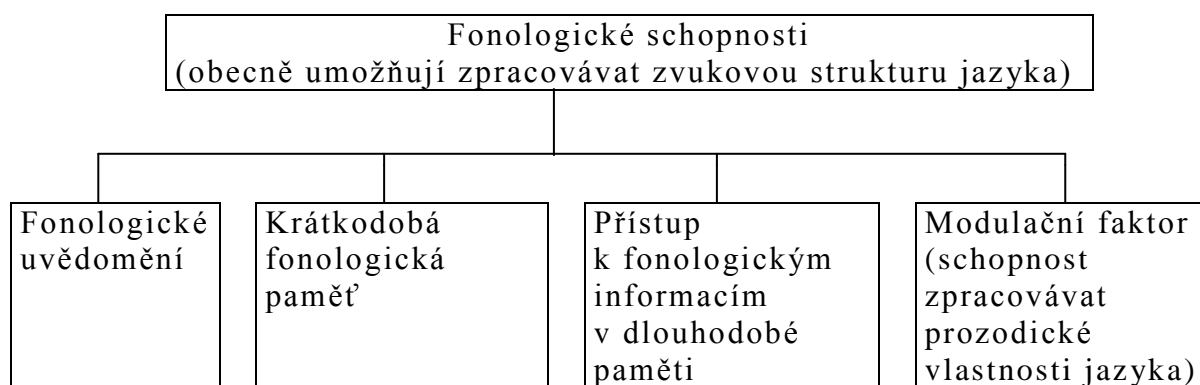
„Fonetika jako lingvistická disciplína se soustředí na zvukový materiál jazyka a řeči. Fonologie zkoumá funkce zvukových prostředků jazyka, pracuje s nejmenšími stavebními jednotkami řeči, s fonémy.“ (Peutelschmiedová, 2005, s. 130).

Dítě má při narození předpoklady osvojit si jakýkoliv jazyk. Jeho sluchový analyzátor je schopný do určitého věku vnímat zvuky všech jazyků. Pod vlivem prostředí se postupně přizpůsobí pouze na vnímání zvuků, které v daném jazyce rozlišují význam slov (Bernthal, Bankson, 1988 in Marková, 2009). Jsou to fonémy, které tvoří fonologický systém. Dítě by si ho mělo osvojit do šestého věku života. Postupně se učí vyslovovat jednotlivé zvuky. Výslovnost se postupně zdokonaluje díky fonemické diferenciaci tj. schopnost rozlišovat jednotlivé fonémy sluchem a motorice artikulačních orgánů. Pokud chceme správně vyslovit určitý zvuk, musíme vědět, na kterém místě artikulačního traktu se zvuk tvoří, které orgány a jakým způsobem se na tom podílejí. To je fonetický systém jazyka. Mezi fonetickým a fonologickým systémem není úplné překrytí - jazyk nemá stejné množství hlásek a fonémů (Marková, 2009).

Dítě si přizpůsobuje slova svým možnostem (motorickým, kognitivním,...) pomocí fonologických procesů, které se mohou rozdělit do třech skupin. V první skupině jsou procesy zjednodušující strukturu slova.

Například dítě zjednodušuje spoluhláskové procesy (strom – tom), vynechává nepřízvučnou slabiku (voda – vo), nebo opakuje tu stejnou slabiku (voda – vovo). Druhou skupinu tvoří hlásky substituční, při kterých se jedna skupina zvuků zaměňuje jinými zvuky (dítě místo r, l vyslovuje j nebo v. Poslední skupinu procesů tvoří procesy asimilační, při kterých změna výslovnosti nastává pod vlivem jiných zvuků nacházejících se ve slově (mák – mam). (Marková, 2009)

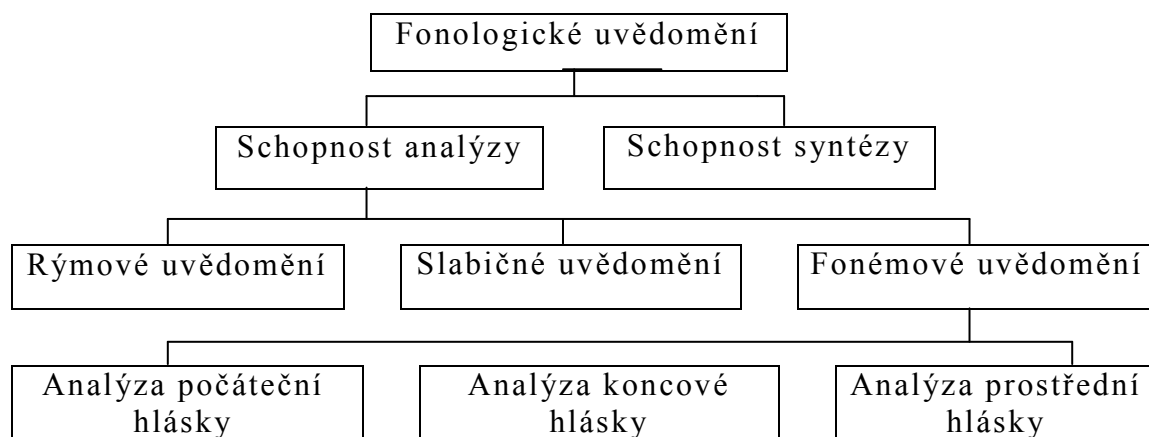
„Fonologické zpracování se vztahuje na kognitivní operace, jejichž předmětem jsou zvukové vlastnosti jazyka. Schopnost fonologického zpracování zahrnuje fonologické uvědomění, krátkodobou fonologickou paměť, přístup k fonologickým informacím v dlouhodobé paměti a modulační faktor, jehož se týká schopnost zpracovávat melodii, intonaci, přízvuk a rytmus mluvené řeči.“ (Jošt, 2011, s. 48)



Obrázek č. 1 Schéma fonologických schopností – schéma obecné (Jošt, 2011)

Postupně, jak si dítě začne osvojovat zvukový systém svého jazyka, fonologické procesy se vytrácejí a po třetím roku života by se měly objevovat už jen některé procesy, např. zjednodušování spoluhláskových skupin). Produkce dítěte se začíná podobat produkci dospělých lidí (Marková, 2009).

Zelinková, Axelrod, Mikulajová (2005) uvádějí, že fonologické uvědomění je jeden z hlavních procesů, které se účastní schopnosti dítěte naučit se číst.



Obrázek č. 2. Schéma fonologických schopností – fonologické uvědomění (Jošt, 2011)

1. 1 Fonologické uvědomování a fonemické uvědomění

Fonologické uvědomění je obecně charakterizováno jako schopnost jasně a zřetelně si uvědomovat zvukovou strukturu slov. Měří se úlohami, u kterých je nutné, aby vyšetřovaná osoba rozpoznala jednotlivé fonémy ve slovech a dokázala s nimi manipulovat (Jošt, 2011).

Dle O. Zelinkové (2009), fonologické uvědomění znamená schopnost hrát si s jazykem. Součástí je rýmování, izolace první nebo poslední hlásky ve slově, dělení slov na slabiky a vynechání nebo přidání části slova. Tištěná podoba se nepoužívá.

Čtení hláskového písma (v češtině i v angličtině) předpokládá, že si čtenář uvědomuje vnitřní fonologickou strukturu slova. Jedinci, kteří ještě neumí číst, zpravidla fonologické uvědomění nemají. Stupeň tohoto uvědomění nejlépe předpovídá budoucí úspěch ve čtení. Proto je třeba najít optimální metody, jak dětem fonologické uvědomění co nejlépe dodat, protože to přispívá k jejich lepšímu čtení. Neschopnost osvojit si toto uvědomění můžeme také nazvat jako neschopnost zvukové analýzy a syntézy slov. Tito jedinci mohou mít problémy s vyjadřováním, hůře vnímají řeč v hlučném prostředí, těžko hledají jména předmětů a mají také poměrně špatnou krátkodobou paměť pro verbální informace (Matějček, 1995).

Fonologické uvědomění popisuje Stanovich (1986, s. 362 in Zelinková, Axel rod, Mikulajová, 2005) jako „vědomý přístup k fonémové

úrovni proudu řeči a určitou schopnost kognitivně manipulovat s reprezentacemi na této úrovni“ (1986, s. 362). Fonologické uvědomování nepředpokládá, že by mělo dítě umět písmena. Předpokládá pouze, že si dítě uvědomuje zvukovou formu mluvené řeči a umí přitom abstrahovat od obsahu slov a výpovědi: sluchem vyčlení slova ve větách, slabiky ve slovech, pořadí a počet hlásek ve slovech (Zelinková, Axelrod, Mikulajová, 2005).

Jak dále popisuje Matějček (1995), čtení vyžaduje určitý stupeň jazykové znalosti, aby byl člověk schopen zvládnout princip abecedy. Z toho plyne, že by si měl uvědomovat vnitřní fonologickou stavbu svého jazyka. Proto by se výuka čtení neměla začínat, pokud je dítě v tomto uvědomění ještě slabé.

Je nesmyslné, pokud dítěti říkáme, že například slovo „les“ se skládá ze tří písmen. Dítě toto slovo chápe jako jeden celistvý zvuk. Ještě těžší je pro něj pochopit, že to jsou tři zvuky, ze kterých se toto slovo skládá (Matějček, 1995).

Zelinková (2009) uvádí, že v zahraniční literatuře se používá pojem fonemický sluch, který se dále dělí na fonologické uvědomění a fonemické uvědomění.

„Fonemické uvědomění (phonemic awareness) – představuje pochopení, že slova a slabiky jsou tvořeny zvuky řeči, které jsou reprezentovány alfabetskými symboly nebo písmeny.“ (Zelinková, 2009, s. 129)

Fonemické uvědomění je jedním z předpokladů pro zvládnutí čtení a psaní a pokud je tato dovednost na nízké úrovni, může to být hlavní příčina dyslexie (Snowling, 1995 in Zelinková 2009). Fonemické uvědomění je širší pojem než sluchová analýza a syntéza. Zkušenosti poukazují na to, že jedinci, kteří mají diagnostikovanou dyslexii a dysortografii, si mohou osvojit sluchovou analýzu a syntézu, popř. chybují pouze ve velmi obtížných slovech, ale i přesto čtení zůstává na úrovni defektu a nezlepšuje se ani po opakování intenzivního nácviku této dovednosti. Z uvedeného vyplývá, že izolovaná dovednost ovlivňuje celkový výkon jen částečně a

reedukace by měla být individualizovaná. Co jednomu dítěti může prospět, u druhého nemusí dojít ke zlepšení (Zelinková, 2009).

Byrne a Fielding – Barnsley (1990 in Dvořák, 2003) uvádějí, že fonemické uvědomění je znalost fonemických identit, tzn. schopnost rozpoznat individuální fonémy v mluvených slovech v kontextu (Dvořák, 2003).

Dle Adamse (1990 in Dvořák, 2003) existuje 5 stupňů fonemického uvědomění. A to: schopnost slyšet rým a alliteration, provést speciální úkoly (rozlišování a srovnávání hlásek ve slovech), sestavení a rozložení slabik, vykonat fonemickou segmentaci (počítat fonémy ve slovech), vykonávat úkoly fonémové manipulace (např. vynechávání a přidávání fonémů, vytváření slov z částí). (Dvořák, 2003).

Fonemické uvědomění je důležitou podmínkou úspěšně se naučit mluvit, číst a psát v jazyce s abecední ortografií (Dvořák, 2003).

1. 2 Rychlé souvislé pojmenování

Je to schopnost rychle a snadno získávat fonologické informace, které jsou uložené v dlouhodobé paměti. Vyšetřovanému dítěti jsou předkládány řady číslic, písmen, obrázků či barev, které má co nejrychleji jmenovat a postupně jednu položku za druhou. Podněty mohou být prezentovány izolovaně nebo pohromadě (Jošt, 2011).

Od dítěte se vyžaduje rychlý přístup k vizuálním prezentacím a jejich rychlou verbalizaci. Předpokládá se tedy kvalitní jazykové zpracování i výkonnost (Zelinková, Axelrod, Mikulajová, 2005).

Test rychlého pojmenování měří nejen schopnost přiřazovat objektu zvukový ekvivalent, ale také další schopnost důležitou pro čtení – rychlost zpracování (Jošt, 2011).

1. 3 Verbální krátkodobá paměť

Paměť umožňuje ukládání, podržení informací a ve vhodnou chvíli je vybavit. Rozlišujeme paměť krátkodobou, pracovní a dlouhodobou.

Všechny typy paměti jsou ovlivňovány pozorností. Pozornost a motivace ovlivňují také vstup informací do paměti (Zelinková, 2008).

Krátkodobá paměť umožňuje ukládat informace ihned po vnímání a v krátkém intervalu je opět vybavovat. Uplatňuje se při opakování slyšených údajů (slovíčka, pojmy,...). (Zelinková, 2008)

Verbální krátkodobá paměť je nazývána též jako pracovní paměť. Děti s dyslexií dekódují grafémy na fonémy, ale řetězce fonémů nepodrží v paměti tak dlouho, aby je spojily do slov (Zelinková, Axelrod, Mikulajová, 2005).

1. 4 Rychlost artikulace

Správná artikulace je podmíněna rozvojem motoriky, především motoriky artikulačních orgánů, dostatečně rozvinutým sluchovým vnímáním a správným vzorem lidí, které dítě napodobuje. Nepřesnosti ve výslovnosti se mohou negativně odrazit v nácvičku čtení a psaní, protože si dítě osvojuje písmena ve spojení s hláskou (Zelinková, 2009).

Chyby v artikulaci se později mohou projevat ve čtení a v písemném projevu. Dítě školního věku do svého písemného projevu předvede to, co si samo řekne nebo jak si dané slovo artikulačně upraví. Artikulační neobratnost a specifické asimilace lze považovat za problematické řečové obtíže až po ukončení vývoje řeči. V předškolním věku mohou být tyto obtíže včas objeveny, a pokud se s takovým dítětem začne včas odborně pracovat, je pravděpodobné, že se tyto nedostatky přijatelně upraví, nebo vymizí (Zelinková, 2009).

Pokud se výslovnost dítěte spontánně nezlepšuje a řeč je nesrozumitelná, je potřeba vyhledat logopeda, protože příčiny nesprávné výslovnosti u každého jedince odhalí pouze odborník (Zelinková, 2008).

Rychlost artikulace bývá deficitní u dětí s narušeným vývojem řeči, které mají verbální dyspraxii. Tyto děti mívají potíže s učením, zejména se čtením (Zelinková, Axelrod, Mikulajová, 2005).

2. Sluchové vnímání

V této kapitole se budeme zabývat vývojem sluchového vnímání, jeho vlivem na úroveň čtení a psaní, popíšeme některé ze zkoušek sluchového vnímání a nakonec uvedeme, jakým způsobem lze podporovat příznivý rozvoj sluchového vnímání.

Sluchové vnímání řeči souvisí s vývojem řeči. Je to obdivuhodný výkon jak po formální tak i obsahové stránce, který dítě zvládá již v předškolním období. Prostřednictvím sluchu se tedy dítě učí svému mateřskému jazyku (Pokorná, 2001).

Sluch se spolupodílí na rozlišování a vnímání tónů a zvuků z prostředí, které nás obklopuje a také pomáhá v orientaci v prostoru. Pomocí sluchu dokážeme rozlišovat elementy řeči a chápeme obsahy sdělení. Na určování hláskové stavby slov a manipulaci s hláskami se podílí část sluchového vnímání, která je odborníky nazývána jako fonemický sluch (Zelinková, 2008).

Se sluchovou percepcí také souvisí vnímání a reprodukce rytmu, které jsou ovlivněny kinestetickým vnímáním, tj. vnímáním vlastního pohybu a úrovní motoriky. Ovlivňují písemný projev, protože nepřesné vnímání délky sekvencí a jejich uspořádání v čase ovlivňuje zvládání kvantity samohlásek. Dle Žlaba (1960 in Zelinková 2009) děti mající obtíže při vnímání a reprodukci rytmu jsou často neúspěšné při psaní diktátu. Mohou se dopouštět specifických dysortografických chyb, selhávat ve zkouškách pravolevé prostorové orientace, a zkouškách sluchové analýzy, syntézy a diferenciací. Také se objevují specifické poruchy výslovnosti (Zelinková, 2009).

2. 1 Vývoj sluchového vnímání a jeho vliv na úroveň čtení a psaní

Sluchové vnímání se vyvíjí už v prenatálním období. Asi od pátého měsíce plod vnímá zvukové podněty z vnějšího i z vnitřního prostředí. Od šestého měsíce reaguje pohybem na různé zvuky a po narození na zvukový

podnět reaguje nediferencovanou pohybovou reakcí. Reakce se později liší podle toho, zda jsou podněty příjemné nebo nepříjemné. Od třetího týdne dítě vyvíjí aktivitu, která směřuje k lepšímu vnímání hlasu. Při vývoji sluchového vnímání dochází ke stále větší ostrosti a diferenciaci. Je to předpoklad pro nejprve globální vnímání řeči a později rozlišování jejích elementů, tzn. slov, slabik a hlásek (Zelinková, 2009).

Kolem třetího měsíce, kdy dítě ještě neumí mluvit, již dokáže rozlišovat některé elementy řeči. Umí reagovat na jednodušší pokyny, které jsou někdy spojovány s gesty. Po prvním roce života je dítě schopné vnímat obsahy jednodušších vět a odpovídá na ně pohybem. Můžeme tedy říci, že sluchové vnímání předchází schopnost slova artikulovat. Setkáváme se tím ve druhém roce dítěte. Očekáváme od něj složitější reakce na pokyny, i když dítě má poměrně malou slovní zásobu (Pokorná, 2001).

Sluchová diferenciacie řeči se rozvíjí postupně, a to po ukončení základní schopnosti používat řeč, společně s gramatikou. V rozmezí čtvrtého a pátého roku dítě rozlišuje jednotlivá slova ve větě. Ke správnému rozvoji této schopnosti napomáhají nejrůznější dětská říkadla, která řeč rytmizují a větu dělí do menších celků a dítě se tak učí sledovat jednotlivé slabiky slov. Jednotlivé hlásky ve slově začíná dítě vnímat okolo pátého roku (Pokorná, 2001).

Než dítě nastoupí do školy, mělo by umět poznávat první hlásku ve slově a rozlišit, jestli jsou slova stejná či odlišná. Jestliže toto nezvládá, může se na základní škole setkat s obtížemi při čtení a psaní, protože žák s nedostatečně vyvinutým fonematickým sluchem nedokáže určit hlásky ve slově, nebo z daných hlásek slovo složit. Dále při psaní vynechává části slov, které vnímá nepřesně nebo je nevnímá vůbec (Zelinková, 2008).

2. 2 Zkoušky sluchového vnímání

V této podkapitole uvedeme některé ze zkoušek sluchového vnímání, které jsou důležité diagnostice. Jsou to: orientační vyšetření sluchu, vyšetření fonematického sluchu, orientační vyšetření schopnosti fonematické

diferenciace, zkoušku sluchového rozlišování, zkoušku sluchové analýzy a syntézy.

2. 2. 1 Orientační vyšetření sluchu

Sluchové vady nepříznivě ovlivňují vývoj řeči a projevují se například poruchami chování nebo je možné je zaměnit s mentální retardací. Je důležité, aby si pedagog všímal u žáků nejen chování a vzdělávacích výsledků, ale také, zda se opakovaně netáží na instrukci, nemají potíže s ostrými sykavkami, nápadně nepozorují ústa osob, se kterými komunikují, neotáčejí se stále stejným uchem k osobám, které s nimi hovoří. V případě pochybností je na místě provést orientační vyšetření sluchu. U malých dětí se zkouška provádí zvukovými hračkami. U dětí předškolního a mladšího školního věku se používá slovní orientační vyšetření sluchu. Vyšetření se realizuje v tiché místnosti o délce minimálně šest metrů. Vyšetřuje se šeptanou a hlasitou řečí. Při vyšetřování dítě postavíme na druhý konec místnosti bokem k nám. Je důležité, aby mělo zakrytý výhled a vnější vchod zvukovodu nevyšetřovaného ucha. Pokud dítě není schopno opakovat vyslovená slova, posadíme ho blíže k sobě. Zaznamenáváme vzdálenost, ze které dítě slyší všechna slova hlasitou i šeptanou řečí, pravým i levým uchem. Také značíme, zda dítě lépe slyší slova skládající se z hlubokých nebo vysokých hlásek. Jako norma se uvádí šeptaná řeč na vzdálenost šesti metrů a hlasitá řeč na vzdálenost deseti metrů (Štěpán, Petráš, 1995).

Příklady slov s hlubokými hláskami (m, n, r, d, g, h, o, u,...) houba, bouda, volá, dub, Pavel, balon, dáma, buben, dům, voják, puma, domov, olovo, budova, bomba, doba, volno, obuv, popel, lov. Příklady slov s vysokými hláskami (zejména sykavky) šest, číslice, cesta, celý, tisíc, živý, citlivý, ještě, kyselý, žáci, čtyři, jiný, viset, lžice, sytý, jistý, železný, silný, sněženky, syčí (Štěpán, Petráš, 1995).

Při percepční poruše slyší dítě lépe hlubší tóny, při převodní poruše lépe slyší šeptanou řeč (Štěpán, Petráš, 1995).

2. 2. 2 Vyšetření fonematického sluchu

Fonematický sluch je schopnost rozlišovat nejmenší funkční jednotky jazyka tj. fonémy, které rozlišují významy slov (Klenková, 1996).

Foném je zvuk, který nese význam a není možné jej zaměnit. Nemůžeme měnit délku (např. rada, ráda), znělost (např. bába, papá) a hlásku (např. rada, řada). Schopnost, pomocí které dokážeme postřehnout odlišné kvality jednotlivých hlásek a jejich drobné rozdíly se nazývá fonematický sluch (Kutálková, 2005).

Dle Zelinkové (2008) fonematický sluch pomáhá analyzovat lidskou řeč na slova, slabiky a hlásky, provést syntézu slabik a hlásek ve slovo a také rozlišit slova s jednou hláskou.

Dvořák (2001) popisuje fonematický sluch jako schopnost rozlišovat ve slovech sluchem hlásky s distinktivní funkcí. Distinktivní rys je jediný rozdílný rys dvou slov. Daný rys neboli daná hláska (foném), buď ve slově je, nebo není. Jiná varianta neexistuje (Klenková 2006).

Rozlišujeme několik distinktivních rysů:

- **Znělost – neznělost:** (koza – kosa)
Závisí na přítomnosti nebo absenci základního hrtanového tónu. Pokud zní při realizaci hlas, jsou to hlásky *znělé (hlasné)*, pokud hlas nezní – hlásky *neznělé (nehlasné)*.
- **Nosovost – nenosovost** (mrak – drak)
Tento distinktivní rys je dán zapojením nosní rezonance.
- **Kompaktnost – difuznost** (kolo – molo)
Kompaktní hlásky jsou ty, které mají akustickou energii ve střední části spektra. Jsou to nízké samohlásky a patrové souhlásky. Hlásky difuzní mají akustickou energii rozloženou po celém poli (vysoké samohlásky a labiální souhlásky).
- **Kontinuálnost – nekontinuálnost** (husa – pusa)
Kontinuální jsou hlásky úžinové, nekontinuální hlásky jsou závěrové. (Klenková, 2006)

Nedostatečně vyvinutý fonemický sluch může způsobovat, že dítě nepřesně vnímá zvuky a hlásky. Dochází k zaměňování podobných hlásek (S-Š, C-S, T-Ť atd.) a splývání podobných zvuků. Také nerozliší hlásky znělé a neznělé (S-Z, P-B atd.) Protože dítě vnímá hlásky nepřesně a napodobuje to, co slyší, je nepřesná i výslovnost odlišující se od normy. Stává se, že někdy dítě hlásku řekne správně, jindy špatně, někdy ji neumí používat v řeči, i když ji vědomě umí a může být proto podezíráno z malé snahy (Kutálková, 2011).

Z fonemického sluchu vychází fonemické uvědomování, což je schopnost vědomě pracovat se slovy na úrovni fonémů, identifikovat pořadí zvuku řeči, provádět hláskovou analýzu a syntézu, uvědomovat si zvukovou strukturu slov i složitější manipulace s hláskami (např. změnit pořadí hlásek ve slově). (Mikulajová, Dostálová, 2004)

Pomocí vyšetření fonemického sluchu zjišťujeme schopnost sluchového rozlišování. Test je zaměřen na rozlišování čtyř základní distinktivních rysů hlásek: znělost – neznělost (bije – pije), nosovost – nenosovost (kos – nos), kontinuálnost – nekontinuálnost (mele – mete), kompaktnost, difuznost (kope – kape). Test je rozdělen na čtyři části, každá část obsahuje 15 dvojic slov. V úvodu uvedeme jméno dítěte, datum narození, věk, rok, měsíc, diagnózu, datum vyšetření. Na konci testu je uveden závěr vyšetření a jméno vyšetřujícího (Škodová, Michek, Moravcová, 1995).

Záznamový arch vyšetření fonemického sluchu je uveden příloze č. 1.

2.2.3 Orientační vyšetření schopnosti fonemické diference

Dobrý fonemický sluch je předpokladem pro vyvození správné výslovnosti, zejména rozlišovat rozdíly mezi správným a nesprávným zněním hlásky. Při vyšetřování dítěti předřikáváme slova, ve kterých se vyskytuje daná hláska správným i nesprávným způsobem. Dítě signalizuje např. zvednutím ruky, dupnutím apod., kdy jsme danou hlásku vyslovili nesprávně. Důležité je, aby nám dítě nevidělo na ústa. Je důležité včasné

odhalení poruch fonematické diferenciacie při těžkém sigmatismu, opožděném vývoji řeči, dyslexii, dysgrafií apod. Při vyšetření fonematické diferenciacie používáme dvojice obrázků, které obsahují protikladné fonémy (např. koza – kosa). Je tedy nutné mít po ruce dostatečné množství obrázkového materiálu. Dvojice obrázků položíme před dítě a sledujeme, zda je schopno vnímat rozdíly vzniklé záměnou fonému (Štěpán, Petráš, 2005).

Záznamový arch vyšetření schopnosti fonematické diferenciacie je uveden v příloze č. 2.

2. 2. 4 Zkouška sluchového rozlišování – WM

Sluchové rozlišování se zlepšuje na počátku školní docházky. 6-7 leté děti, jsou schopné diferencovat délku samohlásek, ale znělé a neznělé hlásky se jim ještě pletou (Vágnerová, 2005).

Tato zkouška má ukázat na to, jak má dítě vyvinutou schopnost rozlišovat sluchem zvuky mluvené řeči. Dvojice slov vyslovujeme tak, aby nebyly obzvlášť důrazné, ale zřetelné. Například ve slabikách „dy“ a „di“ vyslovujeme „d“ a „ď“, ale nezdůrazňujeme „y“ a „i“. Mezi jednotlivými dvojicemi slov uděláme pauzu asi 1 sekundu. Dítě pak řekne, zda byla obě slova stejná, či nikoliv. Examinátor odpovědi zaznamenává. Dítěti řekneme, že si zahrajeme zajímavou hru, ve které budeme mluvit zvláštní řečí, ve které jsou jiná slova než v češtině. Řekneme vždy dvě cizí slova za sebou a dítě řekne, zda jsou stejná nebo nestejná. Nejprve si to vyzkoušíme na třech cvičných dvojicích slov: truf – traf, klaš – klaš, slem – slek. Pokud dítě odpoví nesprávně, upozorníme jej a dvojici slov znovu zopakujeme. Účelem je, aby dítě pochopilo podstatu zkoušky. Poté přejdeme k vlastní zkoušce. Pokud dítě při zkoušce odpoví nesprávně, už na chybu neupozorňujeme a způsob přednesu neměníme (Matějček, 1995).

Záznamový arch zkoušky sluchové rozlišování je uveden v příloze č. 3.

2. 2. 5 Zkouška sluchové analýzy a syntézy – SAS-M

Tato zkouška má zjistit schopnost dítěte rozkládat slova v hlásky a z hlásek skládat slova.

Schopnost sluchové analýzy syntézy se ve větší míře rozvíjí až po nástupu dítěte do základní školy (Vágnerová, 2005).

První oblastí sluchové percepce řeči je schopnost rozložit slovo na jednotlivé hlásky a z nich pak skládat slovo, které je samostatným zvukovým celkem. Rozložení slov na hlásky neboli sluchová analýza řeči je potřeba k tomu, aby se dítě naučilo psát. Nejprve se diktuje po písmenech, později po slabikách. Když je sluchová analýza řeči zcela automatizovaná, můžeme při psaní diktovat celá slova nebo větné celky. Skládání hlásek do slov, tedy sluchová syntéza řeči, je předpokladem nácviku čtení. Z počátku se dítě učí skládat slabiky, později ze slabik slova a při plynulém čtení postřehuje celé slovo. Pokud je čtení zautomatizováno, i větné fráze. Proto můžeme u dobrého čtenáře během přečtení jednoho řádku napočítat pouze pět očních pohybů. Nedostatečně rozvinutá sluchová analýza a syntéza řeči se může projevat komolením slov při psaní a čtení. Především delší slova a ta, v kterých je více souhlásek než samohlásek, jsou pro děti s nedostatečně rozvinutou sluchovou percepcí řeči kámen úrazu. V češtině se takových slov vyskytuje mnoho a běžně si to neuvědomujeme. Například slovo *čtvrtek* se skládá pouze z jedné samohlásky a šesti souhlásek (Pokorná, 2001).

Sluchová analýza a syntéza spolu souvisejí a v praxi je nelze od sebe oddělovat. Výzkumy ukazují, že sluchová syntéza je mírně náročnější. Při nácviku sluchové analýzy a syntézy bychom měli postupovat od nejjednoduššího ke složitějšímu. Vycházíme z vět, které jsou prostředkem dorozumívání a mají svůj obsah. Cílem rozkladu vět je dospět ke zvukovému obrazu slova. Začínáme rozkladem věty na slova, dále rozkladem slova na slabiky a teprve pak následuje rozklad slova na hlásky (Zelinková, 2009).

Při procvičování analýzy a syntézy vět žáci určují počet slov ve větě, určují pořadí slov a tvoří z daných slov věty. Cvičení rozkladu slov na slabiku nejsou pro žáky příliš obtížná, protože slabika je přirozenou rytmickou jednotkou. Žáci se s ní setkávají v písničkách a říkadlech. Je to

např. dělení slov na slabiky (využití Orffových nástrojů), poznávání dané slabiky, určování stejných slabik ve slovech, atd. Při tvoření syntézy slov, žáci mají za úkol složit slovo ze slabik, tvořit nová slova záměnou slabik nebo ze přeházených slabik. Hlásková stavba slov je pro žáky již náročnější, protože je abstraktní a vyžaduje větší citlivost sluchového vnímání. Rozklad slov na hlásky by se měli žáci naučit v průběhu prvního ročníku základní školy. Je to např. poznávání hlásky ve slově, rozklad slov na hlásky, skládání slov z hlásek, tvoření nových slov z pomíchaných písmen, apod. (Zelinková, 2009).

Ve zkoušce sluchové analýzy dítěti slova zřetelně říkáme a dítě má za úkol sdělit, jaké hlásky v daném slově slyšelo a jak šly za sebou. Můžeme to nacvičit u slov „má“ a „pes“. Řekneme „má“ a dítě řekne slovo po hláskách „m-á“, u slova „pes“ dítě řekne „p-e-s“. Pokud dítě pochopí, o co ve zkoušce půjde, přistoupíme k vlastní zkoušce. Jestliže dítě správně rozloží slovo na první pokus, dostává 2 body. Pokud ale není úspěšné, slovo mu ještě jednou zopakujeme. Jestliže se mu to podaří, dostává 1 bod. Pokud dítě nedokáže rozložit tři slova za sebou na druhý pokus, zkoušku ukončíme. Ve zkoušce sluchové syntézy dítěti předřikáváme v sekundových intervalech jednotlivé hlásky a dítě by nám mělo říci, o jaké slovo se jedná. Cvičíme opět na slovech „m-á“ (dítě řekne „má“) a „p-e-s“ (dítě odpoví „pes“). Další postup je stejný jako u zkoušky sluchové analýzy (Matějček, 1995).

Záznamový arch je uveden v příloze č. 4.

2. 3 Podpora příznivého rozvoje sluchového vnímání

Při rozvoji sluchového vnímání je třeba se zaměřit na jednotlivé oblasti, které spolu velmi souvisejí (např. sluchová analýza a syntéza nemůže existovat bez sluchové paměti). Vymezení těchto oblastí je nutné proto, abychom mohli provést správnou diagnostiku obtíží. Protože např. žák je schopen sluchové analýzy a syntézy, ale již neurčí, zda jsou dvě slova stejná, či ne (Zelinková, 2009).

Formy rozvoje sluchového vnímání jsou také ovlivněny věkem. V mladším školním věku stále převažují herní aktivity a pozitivní motivace dítěte. S přibývajícím věkem sice hra nemizí, ale je třeba zdůvodňovat jednotlivé kroky terapií, aktivní účast dítěte a vytváření pocitu spoluzodpovědnosti (Zelinková, Axelrod, Mikulajová, 2005).

Auditivní percepce lze rozvíjet pomocí:

- rozlišování dvojic tónů (vysoký - nízký, krátký – dlouhý)
- rozlišování zvuků z vnějšího prostředí (vodní zvuky, zvuky z přírody,...)
- rozlišování hudebních nástrojů podle zvuků, poznávání písní podle melodie
- zachycení slova v plynulé řeči

Další formy rozvíjení sluchového vnímání zaměřené na **fonologické uvědomění**, jsou:

- dělení slov na slabiky (za použití Orffových nástrojů,...),
- určování první a poslední hlásky ve slově, hlásková a slabičná analýza a syntéza slov,
- sluchová diferenciacce (určit, kterými hláskami se liší slova např. kos – nos),
- vyhledávání slov, která se rýmuji
- vyhledávání slovu ubráním, záměnou, přidáním hlásek (např. dlaň – laň). (Zelinková, Axelrod, Mikulajová 2005).

Při rozvoji **fonemického sluchu** je možné použít tato cvičení:

- identifikace různých zvuků (např. mačkání papíru, chrastění klíči,...)

- učitelka ukazuje dětem obrázky lišící se jedním fonémem např. kosa – kosa, pec – pes, myška – miska,...
- děti doplňují hlásky do nedokončených slov (např. ruk-, kolá-, atd.)
- určují, které slovo je krátké, které dlouhé (např. míč, les, dům, pes,...)
- děti vymýšlejí slova, která podobně zní a jsou krátká (např. věc, pec, klec, nic,...)

a další (Klenková, 1996).

3. Charakteristika období mladšího školního věku

Období mladšího školního věku je zpravidla vymežováno dobou, kdy dítě vstupuje do školy - od 6 – 7 let do 11 – 12 let, kdy se začínají objevovat první známky pohlavního dospívání (Langmeier, Krejčířová 1998).

Nástup do školy je důležitý sociální mezník a dítě přijímá novou roli školáka. Škola se podílí na dalším rozvoji osobnosti dítěte, ovlivní způsob prožití jeho zbývajících dětství a projevuje se i v oblasti sebehodnocení. Neúspěch ve škole může být rozhodující pro další životní směřování a proto doba nástupu do školy nebyla stanovena náhodně, protože ve věku 6 – 7 let dochází k různým vývojovým změnám, které jsou důležité pro úspěšné zvládnutí školních povinností (Vágnerová, 2005).

Langmeier, Krejčířová (1998) toto období charakterizují jako období střízlivého realizmu, kdy dítě je zaměřené na to, co je a jaké to je, na rozdíl od malého dítěte, které je orientované spíše na své vlastní potřeby a přání a dospívajícího, který se zajímá o to, co by mělo být správné. Typické rysy tohoto období se projevují v řeči dítěte, v kresbách, v písemných projevech, ve hře i čtenářských zájmech. Dává přednost knihám, které rozšiřují jeho vlastní poznání a obsahují realisticky provedené ilustrace. Začátek tohoto období je popisován jako naivní realismus, kdy je dítě závislé na svých autoritách a s nastupujícím dospíváním se dítě stává kritičtější – realismus kritický.

V tomto období je nápadná aktivita a snaživost dítěte spolupracovat. Má smysl pro píli a pracovitost, seznamuje se s pocity dělby práce a sounáležitosti. Cílem je dosáhnout pocitu sebevědomí a kompetence než pocitu selhání a méněcennosti. Dominantní vliv má subjektivní zkušenost se školou. Pokud dítě vyrůstá v přiměřených, zdravých podmínkách, obecně lze říci, že je o nejstabilnější úsek v dětském vývoji (Šimíčková – Čížková a kol., 2008).

4. 1 Vývoj poznávacích procesů

Poznávací procesy jsou stále úzce spjaty s city a jsou ve znamení rostoucí aktivity dítěte. Školákoví nestačí pouze pasivní přijímání informací, ale chce se všeho zúčastnit sám, aby lépe pochopil souvislosti, zjistil vlastnosti předmětů a jevů. V tomto ohledu je pozorný, vytrvalý a soustavný (Šimíčková – Čížková a kol., 2008).

K vývojovým změnám v oblasti poznávacích procesů dochází mezi 5 – 7 rokem života dítěte. Tyto změny jsou považovány za jednu ze složek školní zralosti, protože zraková a sluchová percepce dosahuje takové úrovně, jaká je potřeba pro zvládnutí výuky v 1. třídě (Vágnerová, 2005).

Langmeier, Krejčířová (1998) popisují vnímání jako složitý psychický akt, na kterém se účastní všechny složky osobnosti člověka – jeho postoje, soustředěnost a vytrvalost, očekávání, dřívější zkušenosti, zájem i již rozvinuté schopnosti. Dítě v tomto období je dobrým a kritickým pozorovatelem. Už nevnímá věci v celku, ale prozkoumává je po částech, až do detailů. Vnímá i to, na co dává záměrně pozor a vnímání se tak stává cílevědomým aktem – pozorováním.

Při vývoji zrakového vnímání je důležitý rozvoj vidění na blízko, který je nezbytný pro práci ve škole. V průběhu vývoje se mění schopnost ovládat akomodaci oční čočky, která ovlivňuje přesnost vidění na různou vzdálenost. Při změně akomodace čočky je více zatížená pozornost, která činí vidění menších obrázků namáhavější a dítě proto u této činnosti nevydrží příliš dlouho. Pro svou náročnost může být i nepříjemná a snižovat motivaci dítěte (Vágnerová, 2005).

Mezi 5 -7 rokem se rozvíjí schopnost identifikovat tvar bez ohledu na jeho polohu či pozadí, tzv. konstantnost vnímání. Děti se nejdříve naučí diferencovat vertikální polohu – rozdíl nahoře a dole. Tato schopnost je jednodušší a proto ji zvládnou i děti předškolního věku. Avšak diferenciaci horizontální, tj. pravo – levá poloha je náročnější. Tu zvládnou děti až ve věku kolem 6 – 7 let, protože závisí na zrání funkční diferenciaci pravé mozkové hemisféry, ke které v tuto dobu dochází. Zraková diferenciaci je

velmi důležitá pro školní práci, protože nezralé děti obtížněji rozlišují písmena, pokud se jejich detaily liší svou polohou (Vágnerová 2005).

Vnímání izolovaných hlásek, které jsou prezentovány zrakově nebo sluchově, zajišťuje pravá mozková hemisféra. Když se dítě učí číst, vnímá ještě tištěná písmena a slova jako obrazce, které nemají jiný význam. Teprve až dítě pochopí význam čteného textu, bude písmena i slova zpracovávat oblast levé hemisféry. V mladším školním věku je tedy důležitá koordinace činnosti obou mozkových hemisfér. Spolupráce obou hemisfér záleží na rovnoměrnosti jejich zrání. U chlapců dříve dozrává diferenciací pravé hemisféry, která zajišťuje vnímání obrazců, a proto občas chlapci mívají potíže v počáteční školní výuce (Koukolík, 2000 in Vágnerová 2005).

Kvalitu školní práce ovlivňuje i úroveň senzomotorické koordinace, tedy pohybů ruky a oka. Děti ve věku 7 let, nemají ještě zcela zautomatizovány některé pohybové aktivity, např. psaní a proto musí vynaložit velké úsilí koncentrace a pozornosti. Avšak starší školáci základní dovednost již zvládli a proto ji nemusí věnovat tolik pozornosti (Vágnerová, 2005).

U vývoje sluchového vnímání dozrává mezi 5 – 7 rokem také funkce sluchové percepce. Rozvoj fonemického sluchu je podporován každodenní zkušeností. Většina dětí věnuje mluvené řeči pozornost, protože potřebuje rozumět ostatním lidem. Děti ve věku šesti let většinou umí rozlišit všechny fonémy mluvené řeči rodného jazyka. Pokud se příliš nesoustředí, mohou nesprávně dekódovat rychlou řeč. Nezralé děti mívají potíže při rozlišování podobně znějících hlásek, např. sykavek a obvykle je nedovedou ani správně vyslovit (Vágnerová, 2005).

V předškolním věku má sluchové vnímání řeči implicitní charakter, tzn., že dítě vnímá mluvenou řeč, ale nedokáže diferencovat, z jakých hlásek se skládá. Pro další rozvíjení jazyka je také důležitý rozvoj fonemického vědomí, tj. pochopení, že slova jsou složena z různě znějících hlásek a lze je dále rozložit na menší části (Siegler, 1998 in Vágnerová 2005). Děti na počátku školní docházky si tuto skutečnost plně neuvědomují. Řeč vnímají globálně a teprve se musí naučit analyzovat zvukovou podobu řečového projevu. Děti ve věku pěti let jsou schopni

rozlišit jen hlásky na začátku nebo na konci slov. V 6 – 7 letech se zlepšuje fonologická diferenciací, kdy jsou děti schopné určit délku samohlásek, ale ještě se jim pletou hlásky znělé a neznělé (Vágnerová, 2005).

Představivost dosahuje u dítěte mladšího školního věku vrcholu. Postupně ztrácí svou typickou spontaneitu z předškolního období. Dítě umí rozlišit fantazii a skutečnost a stále více vniká do životní reality. Vlivem školní práce se rozvíjí záměrná představivost. Je to důležitý mezník ve vývoji představ, kdy nastává přechod od bezděčného vzniku představ ke schopnosti záměrně je vyvolávat (Šimíčková – Čížková a kol., 2008).

V mladším školním věku se výrazně vyvíjí také řeč, která řídí lidskou činnost a je základním předpokladem úspěšné školní práce. Výrazně roste slovní zásoba, délka a složitost vět. Mezi dětmi, které vstupují do školy, jsou velké individuální rozdíly ve slovní zásobě, skladbě řeči a výslovnosti. Tyto rozdíly jsou způsobené podnětností prostředí, ve kterém dítě vyrůstá (Langmeier, Krejčířová, 1998).

Paměť na počátku školní docházky převládá neúmyslná a mechanická a je bezprostředně spojená s vnímáním. Rychle se zdokonaluje a častěji se uplatňuje záměrné zapamatování, racionalita a logický úsudek. Velmi však záleží na vedení učitelem. Čím více si dítě uvědomuje cíl a účel zapamatování, tím je paměť efektivnější (Šimíčková – Čížková a kol., 2008).

Pro školáka má také velký význam také pozornost, která rozhoduje o kvalitě dalších poznávacích procesů a tím také o úspěšnosti či neúspěšnosti v oblasti školní práce. Pozornost je na začátku školní docházky krátkodobá a spontánně zaměřená. Je ovládaná vůlí. To je velmi vyčerpávající, protože žáci ještě nemají vytvořené autoregulační mechanismy. Z tohoto důvodu by měli žáci v nižších ročnících mít krátkodobější úkoly. Dobré je střídat formy práce, zařadit oddechové a relaxační chvíle, využít hrové prvky a alternativní vyučovací metody. Nezbytná je i motivace, pochvala a povzbuzení (Šimíčková – Čížková a kol., 2008).

Myšlení a jeho vývoj je ovlivňováno školní činností. Dítě si začíná osvojovat schopnost logických operací, protože jeho logické usuzování se opírá o konkrétní věci a jevy, které je možné si názorně představit. Výkony dětí závisí na motivaci, přiměřenosti úkolů a dalších faktorech. Mladší žáci

většinou pracují v názorně předmětové rovině a zobecnění probíhá na základě nápadných znaků předmětů. Postupně se myšlenková činnost odděluje od vnímání a stává se samostatným procesem. Důležitá je vnější motivace – pochvala, známka, apod. Divergentní myšlení bývá v dětství přehlíženo, protože ve škole či v rodině se vyžadují spíše myšlenkové postupy, které směřují ke konvergentnímu myšlení (Šimíčková – Čížková a kol., 2008).

PRAKTICKÁ ČÁST

4. Výzkumné šetření

4. 1 Cíl a hypotéza praktické části

Cílem praktické části bakalářské práce bylo zjistit úroveň fonemického uvědomění u žáků na 1. stupni základní školy.

Zjišťovali jsme úroveň fonemického uvědomění pomocí dvou způsobů:

- Zápis slov do předepsané šablony
- Zápis slov k obrázkům

Každý způsob je zpracován do grafické podoby. Při zpracovávání výsledků jsme porovnávali úspěšnost dívek a chlapců.

Součástí šetření byl i dotazník pro rodiče, který byl zaměřen na anamnestické údaje žáků. Výsledky dotazníků jsou také zpracovány do grafické podoby.

Hypotéza H:

Žáci na 1. stupni základní školy více chybují při zápisu slov k obrázkům než při zápisu slov do předepsané šablony.

4. 2 Použité metody

Při zjišťování úrovně fonemického uvědomění byly použity následující výzkumné metody a výsledky šetření jsou zaznamenány v tabulkách a graficky znázorněny.

4. 2. 1 Vyšetření fonemického uvědomění

Vlastní šetření bylo jednorázové, anonymní a probíhalo v prostředí druhých tříd dětí na prvním stupni základní školy. Doba trvání šetření byla 20 – 30 minut v každé třídě.

Dětem, u kterých jsme získali souhlas s vyšetřením od jejich rodičů, byly rozdány pracovní listy formátu A4 rozdělené na dva sloupce. Každý sloupec obsahoval čtyři obrázky. Nejprve jsme dětem vysvětlili, co od nich budeme požadovat, ukázali jsme jim pravovní listy a poté jsme si s dětmi obrázky společně pojmenovali a nakonec jim byl dán pokyn k vyplnění pracovního listu. Během šetření žáci seděli samostatně v lavicích, aby nedocházelo ke vzájemnému ovlivňování.

Připravili jsme 8 obrázků. V prvním sloupci měli žáci za úkol obrázky pojmenovat a názvy obrázků vepsat do připravených polí vedle obrázku hůlkovým písmem. Tento úkol byl proveden pomocí následujících obrázků – slov: *autobus, motýl, opice, strom*.

Ve druhém sloupci bylo úkolem dětí zapsat slova k obrázkům. Žáci měli pojmenované obrázky napsat na řádek psacím písmem. Úkol byl proveden pomocí následujících obrázků – slov: *želva, letadlo, rukavice, meloun*.

Po vyplnění nám děti pracovní listy odevzdaly a výsledky jsme vyhodnotili a jsou uvedeny v kapitole 5. Pracovní list je uveden v příloze spolu s ukázkami vyplněného pracovního listu.

4. 2. 2 Dotazníková metoda

„Samotný dotazník je soustava předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny a na které dotazovaná osoba (respondent) odpovídá písemně.“ (Chrásková, 2007, s. 163)

Sestavené dotazníky byly součástí dopisu pro rodiče, ve kterém jsme žádali o jejich písemný souhlas k provedení vyšetření u jejich dítěte a o vyplnění dotazníku.

Dotazník obsahoval tři polozavřené položky. U každé z položek bylo na výběr ze dvou až tří uvedených možností. Vybranou možnost rodiče zakroužkovali, popřípadě doplnili vlastními slovy, pokud to znění otázky vyžadovalo.

Cílem dotazníku bylo zjistit anamnestické údaje dětí: kterou ruku dítě více používá, zda chodí nebo chodilo k logopedovi a zda mělo dítě odklad školní docházky.

Dotazník je graficky zpracován a jeho znění společně s průvodním dopisem pro rodiče pro rodiče je uveden v příloze.

4.3 Charakteristika souboru

Šetření probíhalo na základní škole v malém městečku nedaleko města Brna s necelými 4000 obyvateli.

Základní škola má 1. – 9. třídu. V současné době ji navštěvuje 320 žáků, kteří jsou vzděláváni ve dvou školních budovách.

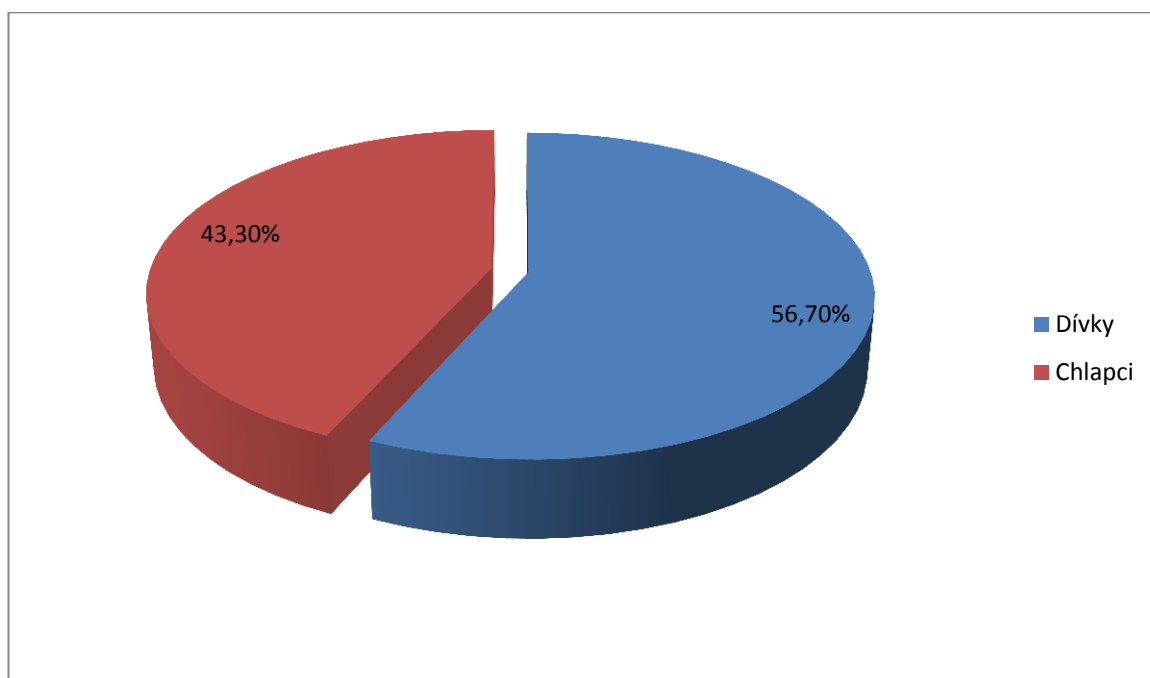
Základní škola pracuje podle školního vzdělávacího programu „Školou do života“. Snahou je připravit žáky pro praktický život a vytvořit základ pro jejich další celoživotní vzdělávání se.

Výběrový soubor tvořilo 30 žáků ze dvou druhých tříd 1. stupně základní školy. V každé z těchto tříd je příjemné prostředí pro vzdělávání a výuku žáků. Žáky druhých tříd tvoří žáci mladšího školního věku, dívky i chlapci ve věku 8 – 9 let. (viz tab. č. 1, 2 a graf č. 1, 2).

Tabulka č. 1: *Struktura souboru podle pohlaví dětí*

Dívky		Chlapci		Celkem	
Počet	%	Počet	%	Počet	%
17	56,70	13	43,30	30	100

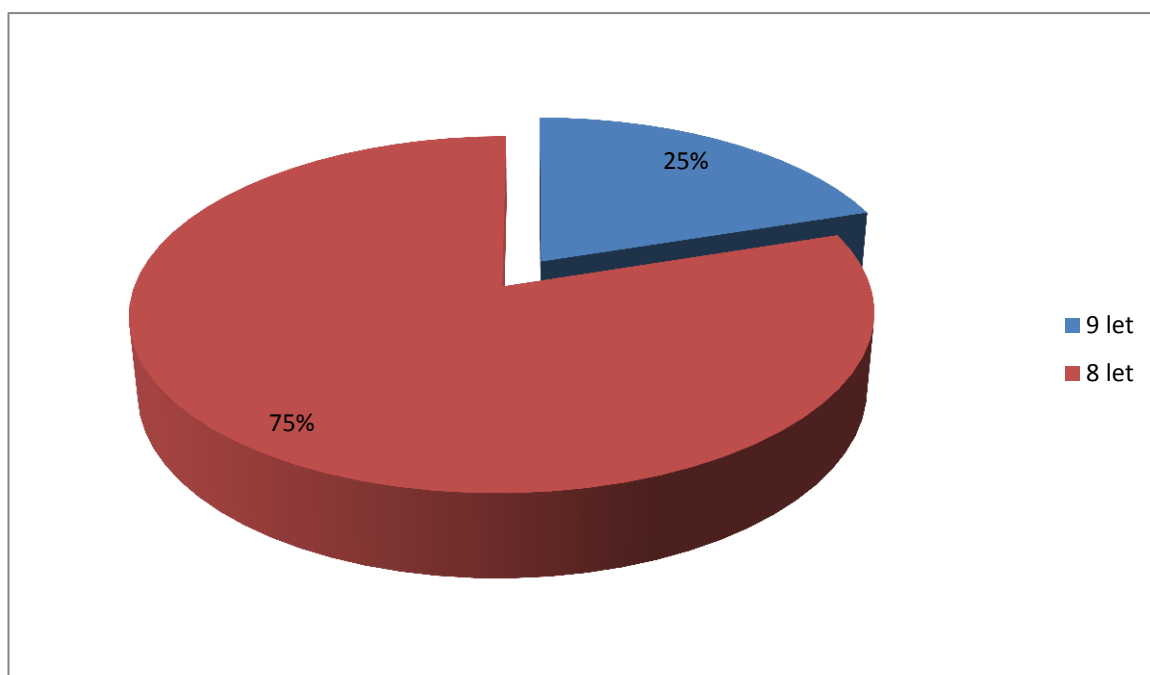
Graf č. 1: *Struktura souboru podle pohlaví dětí*



Tabulka č. 2: *Struktura souboru podle věku dětí*

8 let		9 let		Celkem	
Počet	%	Počet	%	Počet	%
24	75	6	20	30	100

Graf č. 2: *Struktura souboru podle věku dětí*



3. 4 Organizace šetření

Před začátkem výzkumného šetření jsme oslovili ředitele Základní školy Zbýšov a požádali jej, zda bychom mohli na základní škole provést vyšetření fonemického uvědomění.

Poté jsme seznámili s průběhem vyšetření třídní učitelky 2. tříd a poprosili je o předání průvodního dopisu rodičům, ve kterém jsme žádali o písemný souhlas k provedení vyšetření fonemického uvědomění u jejich dítěte a o vyplnění krátkého dotazníku. Vyplněné formuláře a dotazníky rodiče odevzdali v zalepené obálce třídní učitelce ve třídě, kde si je a autorka práce vyzvedla a poté zpracovala. Získané údaje byly použity pouze pro účely zpracování bakalářské práce.

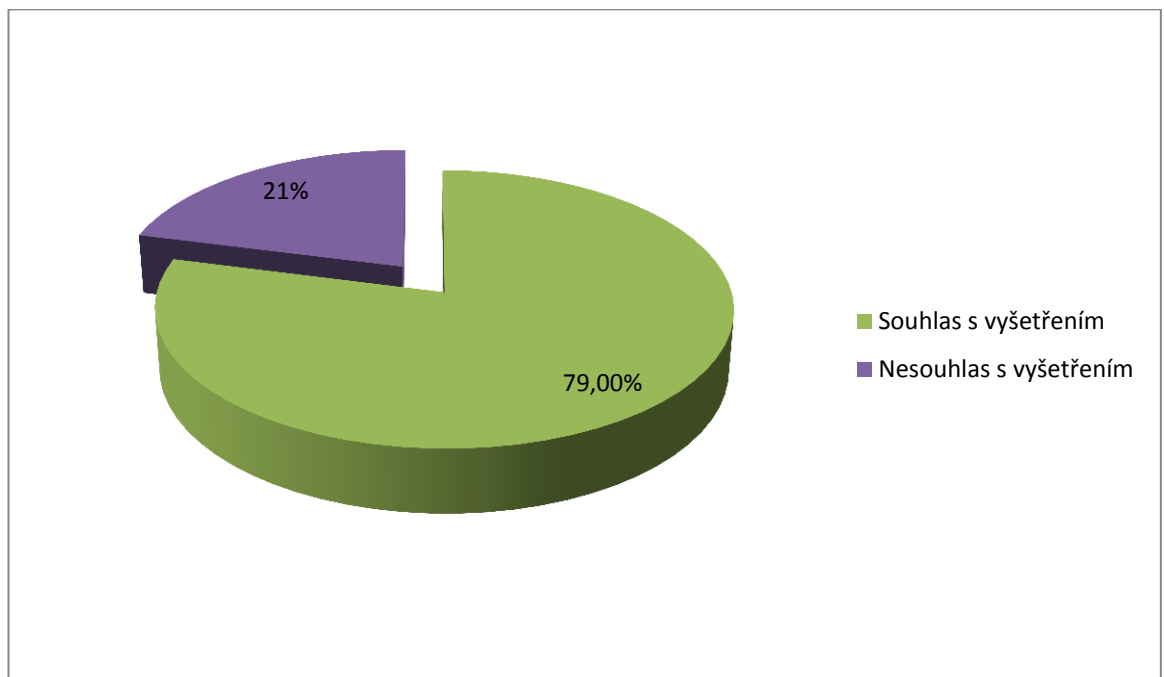
Na základě písemného souhlasu rodičů (zákonných zástupců) jsme si připravili podklady pro vyšetření fonemického uvědomění žáků. Šetření probíhalo od 27. 9. 2011 do 20. 10. 2011.

Bylo osloveno 50 rodičů (100%) žáků 2. tříd. Formuláře vyplnilo a vrátilo 38 rodičů (76%), z toho 30 (60%) rodičů souhlasilo a zbývajících 8 (16%) nesouhlasilo s provedením vyšetření fonemického uvědomění dětí. (Tab. č. 3 a Graf č. 3).

Tabulka č. 3: Návratnost formulářů

Vráceno		Souhlas		Nesouhlas	
Počet	%	Počet	%	Počet	%
38	100	30	79	8	21

Graf č. 3: *Návratnost formulářů*



5. Zpracování a vyhodnocení výsledků

V této kapitole se budeme zabývat zpracováním a výsledky vyšetření fonemického uvědomění. Jednotlivá slova jsou podrobně rozepsána a taktéž jsou vypsány chyby, kterých se dopustili jak dívky, tak chlapci. Úspěšné realizace slov jsme ohodnotili body. Všechny výsledky jsou přehledně zaznamenány do tabulek a graficky znázorněny pomocí grafů.

5. 1 Vyhodnocení vyšetření fonemického uvědomění

Vyšetření fonemického uvědomění bylo realizováno v podobě zápisu slov do předepsané šablony a zápisu slov k obrázkům.

5. 1. 1 Zápis slov do předepsané šablony

Autobus

Toto slovo, ačkoli je nejdelší, žákům nečinilo velké potíže. Správně jej napsaly všechny dívky, tedy 17 (65,7%) a 12 chlapců (40%). Pouze 1 chlapec (3,3%) napsal „atobus“, tedy vynechání dvojhlásky „ou“.

Motýl

Slovo motýl také téměř všichni žáci realizovali správně. Opět všechny dívky, tedy 17 (56,7%) napsaly slovo ve správném znění. V tomto případě chybovali 2 chlapci (6,7%). Slovo motýl napsali jako „molýt“, tedy zaměnění pořadí písmen. „l“, „ý“, „t“.

Opice

U tohoto slova žáci chybovali více, než u předchozích dvou. Správnost slova opice se vyskytla u 15 dívek (50%), a 11 chlapců (30%). 1 dívka (3,3%) napsala „opic“, tzn. vynechání písmene „e“ a 1 chlapec (3,3%) realizoval toto slovo jako „opica“, tedy zaměnění písmene „e“ za „a“.

Můžeme se domnívat, že tato záměna je způsobena vlivem místního nářečí.

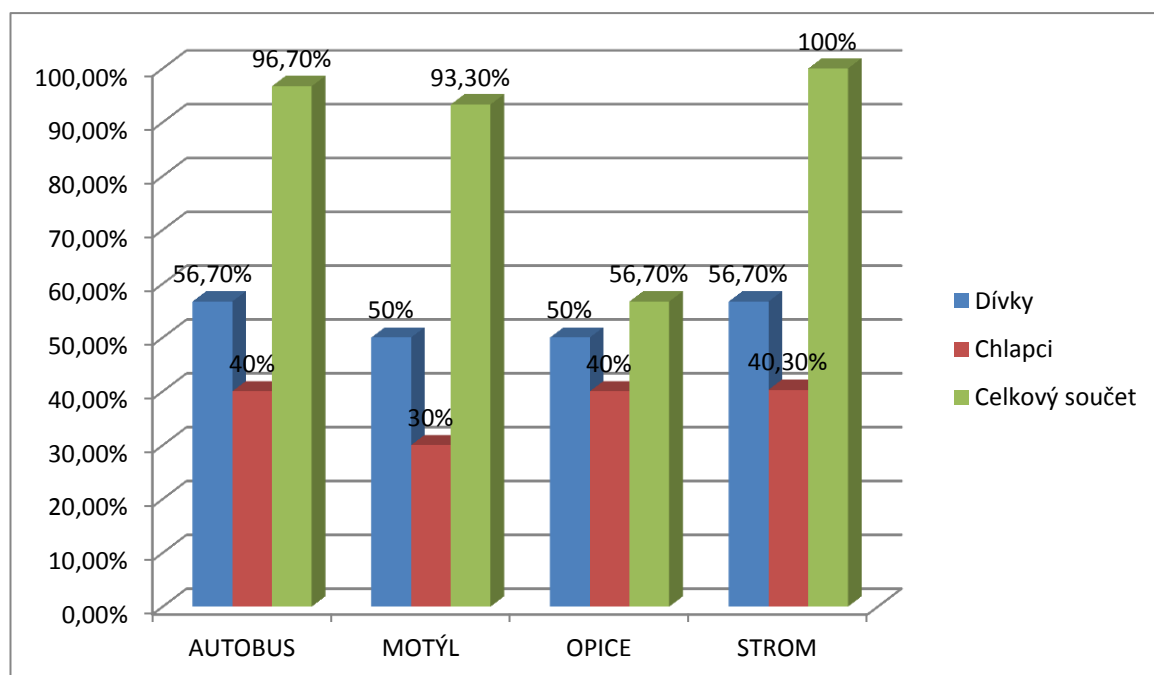
Strom

Ačkoli je toto slovo jedno z těžších, protože obsahuje tři po sobě následující souhlásky, správně jej realizovali všichni žáci. Tzn. 17 dívek (56,7%) a 13 chlapců (43,3%). (Tab. č. 4, Graf. č. 4).

Tabulka č. 4: Zázpis slov do předepsané šablony – úspěšné pokusy

	Realizace	Dívky		Chlapci		Celkový součet	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
AUTOBUS	Autobus	17	56,7	12	40	29	96,7
	Atobus	0	0	1	3,3	1	3,3
MOTÝL	Motýl	17	50	11	30	28	93,3
	Molýt	0	0	2	6,7	2	6,7
OPICE	Opice	15	50	12	40	27	56,7
	Opic	1	3,3	0	0	1	3,3
	Opica	1	3,3	1	3,3	2	6,7
STROM	Strom	17	56,7	13	43,3	30	100

Graf č. 4: Zázpis slov do předepsané šablony - úspěšné pokusy



5. 1. 2. Zápis slov k obrázkům

Želva

Slovo želva správně napsalo 14 dívek (46,7%) a 10 chlapců (33,3%). 1 dívka (3,3%) a 2 chlapci (6,7%) napsali „*zelva*“, tedy pouze vynechání háčky nad písmenem „z“. Dále 1 chlapec (3,3%) slovo realizoval jako „*žela*“, tzn. vynechání písmene „v“ a 2 dívky (6,7%) napsaly „*ževa*“, tedy vynechání písmene „l“.

Letadlo

V tomto případě slovo správně napsalo 14 dívek (46,7%) a 12 chlapců (40%). Z toho 2 dívky (6,7%) a 1 chlapec (3,3%) napsali „*letado*“, tedy vynechání písmene „l“. Dále 1 dívka (3,3%) realizovala slovo jako „*letědlo*“, tzn. zaměnění písmene „a“ za „ě“.

Rukavice

Slovo rukavice správně napsalo 10 dívek (33,3%) a 11 chlapců (36,7%). Z toho 2 dívky (6,7%) napsaly „*rukvice*“, tedy vynechání písmene „a“. Dále 1 (3,3%) dívka realizovala slovo jako „*rukavi*“, tzn. vynechání slabiky „ce“. 3 dívky (10%) a 1 chlapec (3,3%) napsali „*rukávce*“, tedy přidání čárky nad písmeno „a“ a vynechání písmena „i“. 1 dívka (3,3%) a 1 chlapec (3,3%) napsali „*rakavice*“, tedy zaměnění písmene „u“ za „a“.

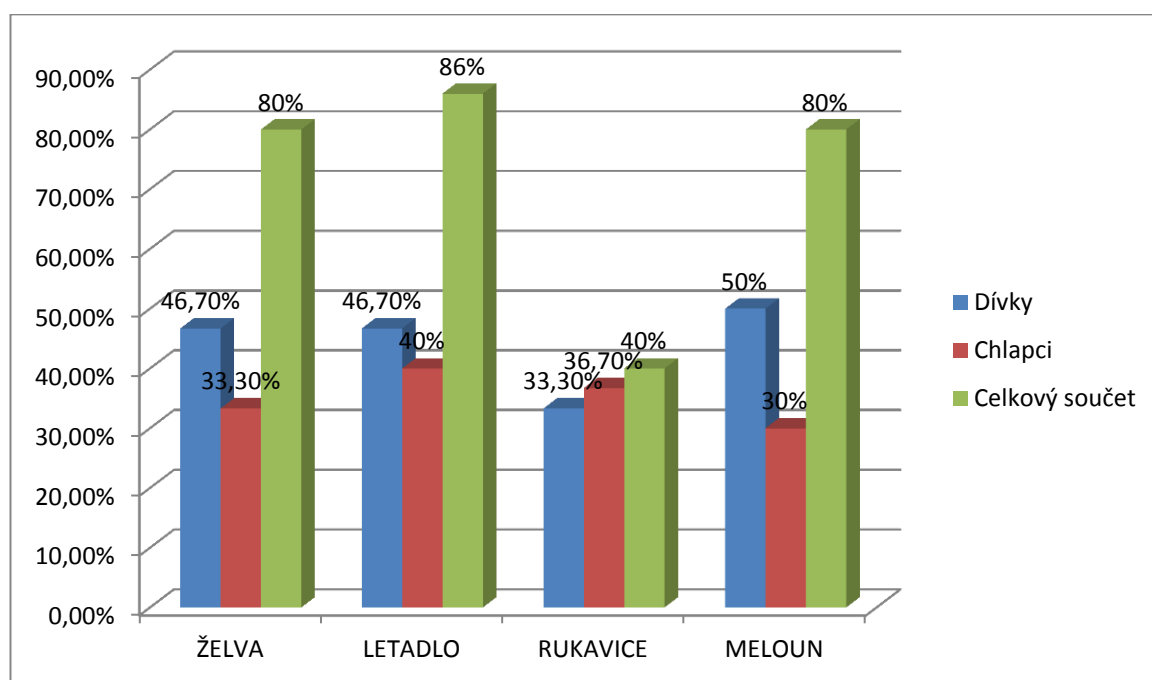
Meloun

Toto slovo správně realizovalo 15 dívek (50%) a 9 chlapců (30%). 1 dívka (3,3%) a 3 chlapci (10%) napsali „*melon*“, tedy vynechání písmene „u“. Jeden chlapec (3,3%) napsal „*melouñ*“, tzn. přidání kroužku na písmeno „u“. Dále 1 dívka (3,3%) realizovala toto slovo jako „*melun*“, tedy vynechání písmene „o“. (Tab. č. 5, a Graf. č. 5).

Tabulka č. 5: Zápisi slov k obrázkům – úspěšné pokusy

	Realizace	Dívky		Chlapci		Celkový součet	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
ŽELVA	Želva	14	46,7	10	33,3	24	80
	Zelva	1	3,3	2	6,7	3	10
	Žela	0	0	1	3,3	1	3,3
	Ževa	2	6,7	0	0	2	6,7
LETADLO	Letadlo	14	46,7	12	40	26	86
	Letado	2	6,7	1	3,3	3	10
	Letědlo	1	3,3	0	0	1	3,3
RUKAVICE	Rukavice	10	33,3	11	36,7	21	40
	Rukvice	2	6,7	0	0	2	6,7
	Rukavi	1	3,3	0	0	1	3,3
	Rukávce	3	10	1	3,3	4	13,3
	Rakavice	1	3,3	1	3,3	2	6,7
MELOUN	Meloun	15	50	9	30	24	80
	Melon	1	3,3	3	10	4	13
	Meloŭn	0	0	1	3,3	1	3,3
	Melun	1	3,3	0	0	1	3,3

Graf č. 5: Zápisi slov k obrázkům - úspěšné pokusy



5. 1. 3 Celkové vyhodnocení vyšetření

Při vyhodnocení vyšetření fonemického uvědomění jsme každý pokus ohodnotili 1 bodem. Jeden žák tedy mohl získat celkem 8 bodů. Při zápisu slov do předepsané šablony a zápisu slov k obrázkům mohly dívky, kterých bylo 17, získat celkem 68 bodů a 13 chlapců mohlo získat nejvíce 52 bodů. Celkem tedy mohly dívky získat 136 bodů a chlapci 104 bodů.

Při zápisu slov do předepsané šablony, se dívky dopustily 2 chyb a získaly tedy 66 bodů (97%). Chlapci chybovali 4 krát a získali 48 bodů (92%).

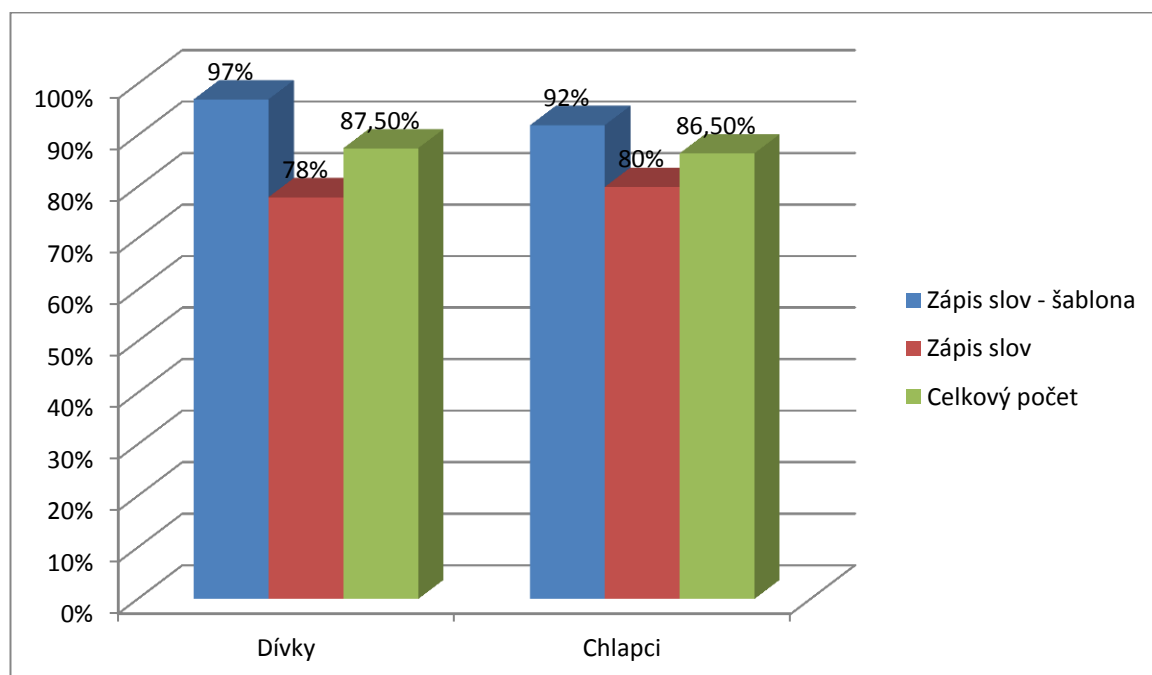
Při zápisu slov k obrázkům se dívky dopustily 15-ti chyb a získaly 53 bodů (78%). Chlapci chybovali 10 krát a získali 42 bodů (80%).

Celkem tedy dívky získaly 119 bodů (87,5%) a chlapci 90 bodů (86,5%)

Tabulka č. 6: Celkové vyhodnocení vyšetření

			Zápis slov - šablona		Zápis slov		Celkový počet	
	Max.počet bodů	%	Počet bodů	%	Počet bodů	%	Počet bodů	%
Dívky	68	100	66	97	53	78	119	87,5
Chlapci	52	100	48	92	42	80	90	86,5

Graf č. 6: Celkové vyhodnocení vyšetření



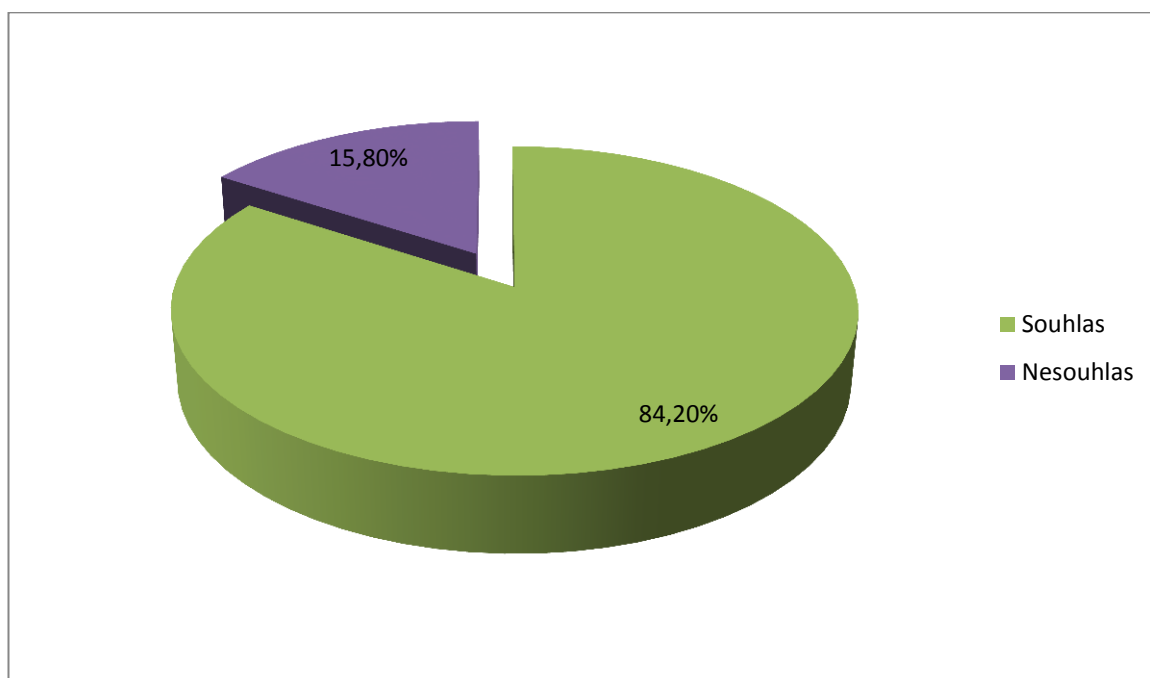
5. 2 Vyhodnocení dotazníků

Bylo osloveno 50 rodičů (100%) žáků 2. tříd. Dotazníky vyplnilo a vrátilo 38 rodičů (76%), z toho 32 (64%) jich souhlasilo a zbývajících 6 (12%) nesouhlasilo s vyplněním dotazníku. (Tab. č. 6 a Graf č. 6).

Tabulka č. 7: Návratnost dotazníků

Vráceno		Souhlas		Nesouhlas	
Počet	%	Počet	%	Počet	%
38	76	32	84,2	6	15,8

Graf č. 7: Návratnost dotazníků



Otázka č. 1: Používá Vaše dítě více:

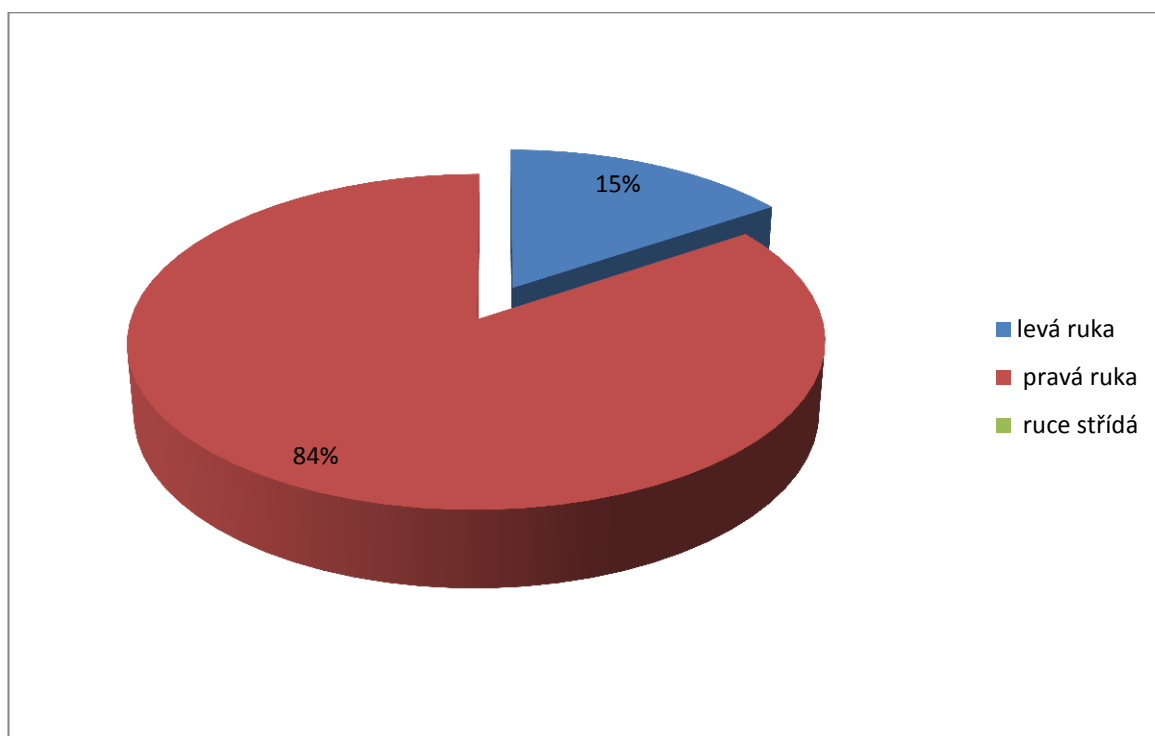
- a) levou ruku
- b) pravou ruku
- c) ruce střídá

Na tuto otázku odpovědělo 32 respondentů (64%) z 50 dotázaných. U této otázky jasně vyplývá, že u dětí více dominuje pravá ruka. Tuto možnost označilo 27 dotázaných (84%). Ostatních 5 respondentů (15%) uvedlo, že jejich dítě používá levou ruku. A žádné z dětí ruce nestřídá. (Tab. č. 7 a Graf č. 7)

Tabulka č. 8: Používá Vaše dítě více:

Pravá ruka		Levá ruka		Ruce střídá	
Počet	%	Počet	%	Počet	%
27	84	5	15	0	0

Graf č. 8: *Používá Vaše dítě více:*



Otázka č. 2: *Chodí nebo chodilo Vaše dítě k logopedovi?*

a) Ano

Z jakého

důvodu.....

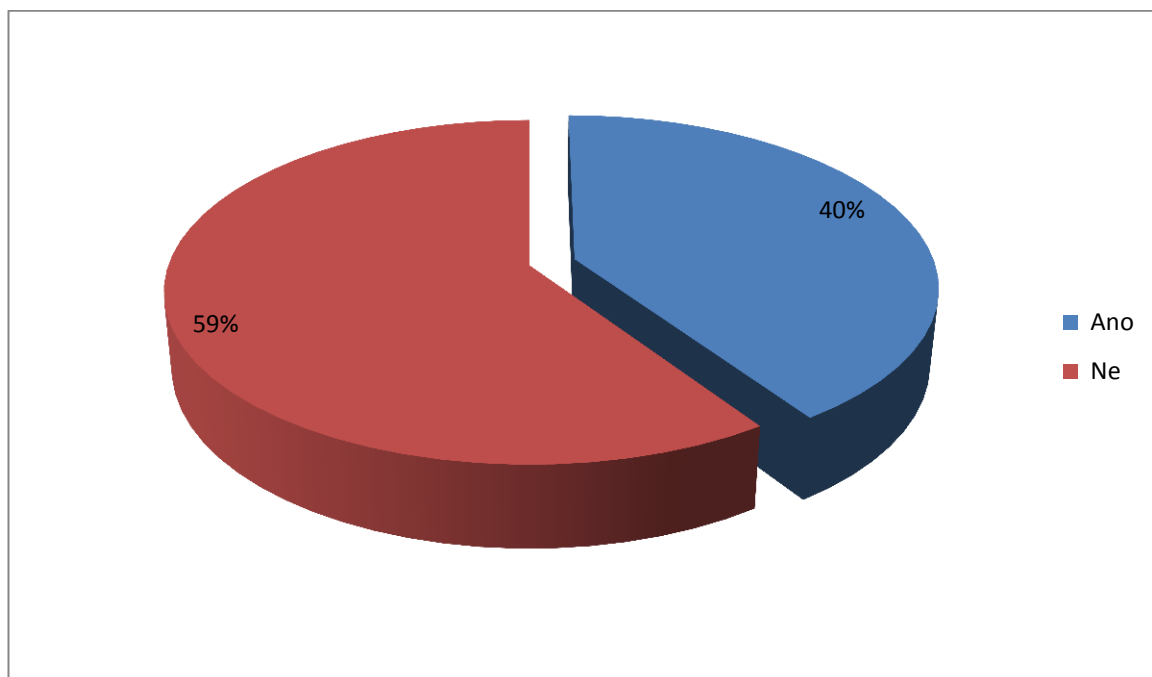
b) Ne

Na tuto otázku odpovědělo 32 respondentů (64%) z 50 dotázaných. 19 respondentů (59%) označilo možnost b), tedy že jejich dítě nechodí ani nechodilo k logopedovi. Ostatních 13 dotázaných (40%) uvedlo, že jejich dítě navštěvovalo logopeda před začátkem povinné školní docházky a to během docházky do mateřské školy v předškolním období. Důvodem ve většině případů byla vadná výslovnost písmen „s“, „c“, „z“, „ř“, „l“ a „l“, a dále špatné porozumění řeči. (Tab. č. 8, Graf č. 8)

Tabulka č. 9: *Chodilo nebo chodí Vaše dítě k logopedovi?*

Ano		Ne	
Počet	%	Počet	%
13	40	19	59

Graf č. 9: *Chodí nebo chodilo Vaše dítě k logopedovi?*



Otázka č. 3: *Mělo Vaše dítě odklad školní docházky?*

a) Ano

Z jakého

důvodu.....

b) Ne

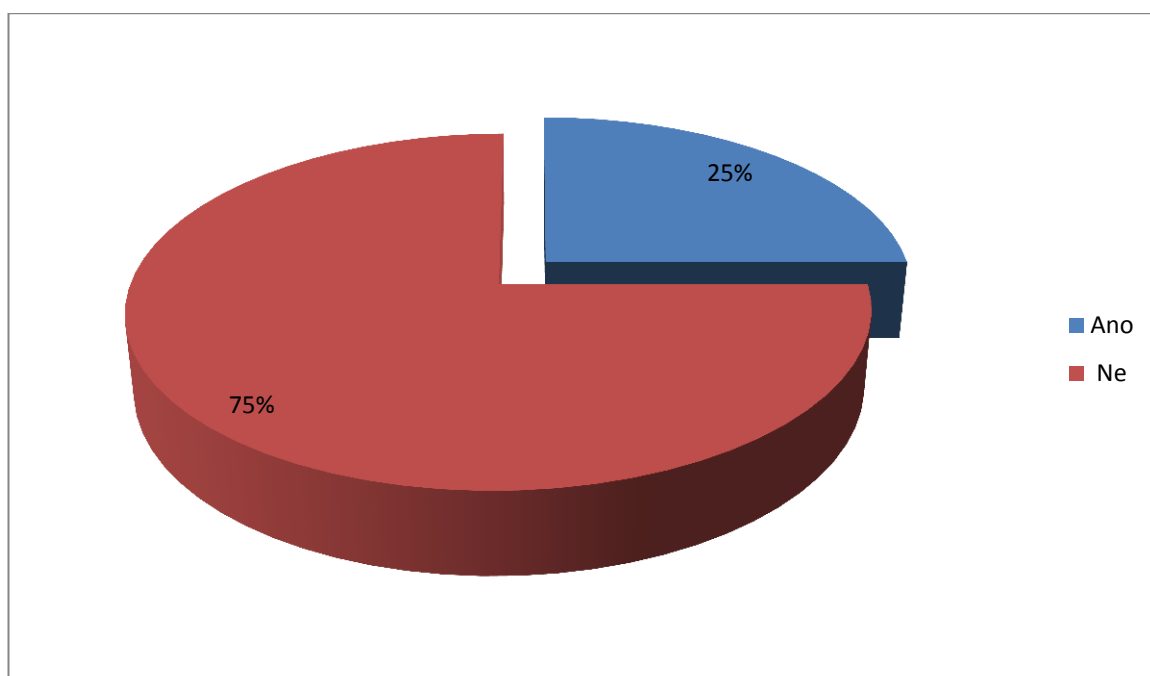
Na tuto otázku odpovědělo 32 respondentů (64%) z 50 dotázaných. Z toho 24 respondentů (75%) uvedlo, že jejich dítě nemělo odklad školní docházky. Zbývajících 8 (25%) označilo možnost a), tedy že jejich dítěti byl doporučen odklad školní docházky. Jako důvody odkladu byly uváděny: ve většině případů hravost, nesoustředěnost, dále vadná výslovnost,

hyperaktivita, zdravotní důvody, narození dítěte v podzimních měsících a odklad školní docházky na doporučení psychologa. (Tab. č. 9, Graf. č. 9)

Tabulka č. 10: *Mělo Vaše dítě odklad školní docházky?*

Ano		Ne	
Počet	%	Počet	%
8	25	24	75

Graf č. 10: *Mělo Vaše dítě odklad školní docházky?*



6. Analýza výsledků šetření

Sledovali jsme úroveň fonemického uvědomění dětí u žáků na 1. stupni základní školy. Vyšetření bylo jednorázové, v podobě pracovního listu formátu A4, který byl zaměřen na zápis slov do předepsané šablony a zápis slov k obrázkům. Součástí šetření byl i dotazník pro rodiče zaměřený na anamnestické údaje žáků.

Výzkumný vzorek tvořilo 30 žáků 1. stupně základní školy, konkrétně žáci 2. tříd ve věku 8 – 9 let.

Rozborem výsledků jsme zjistili, že při zápisu slov do předepsané šablony žáci nejvíce chybovali v realizaci slova *opice*. Správně toto slovo napsalo 15 dívek (50%) a 12 chlapců (40%).

Nejlépe byla provedena realizace slova *strom*, které správně napsalo všech 17 dívek (56,7%) a 13 chlapců (43,3%). Je zajímavé, že ačkoli toto slovo patří k těm těžším, bylo realizováno nejlépe ze všech.

Slovo *autobus*, které je nejdelší a proto se také řadí k náročnějším slovům, žáci překonali bez větších obtíží. Správně jej realizovalo 17 dívek (56,7%) a 12 chlapců (40%).

Při realizaci slova *motýl* žáci taktéž neměli velké obtíže. Správně jej napsalo 17 dívek (56,7%) a 11 chlapců (30%).

Při zápisu slov k obrázkům žákům nejvíce činila potíže realizace slova *rukavice*. Toto slovo správně napsalo pouze 10 dívek (33,3%) a 11 chlapců (36,7%).

Nejlépe byla provedena realizace slova *letadlo*, které správně napsalo 14 dívek (46,7%) a 12 chlapců (40%).

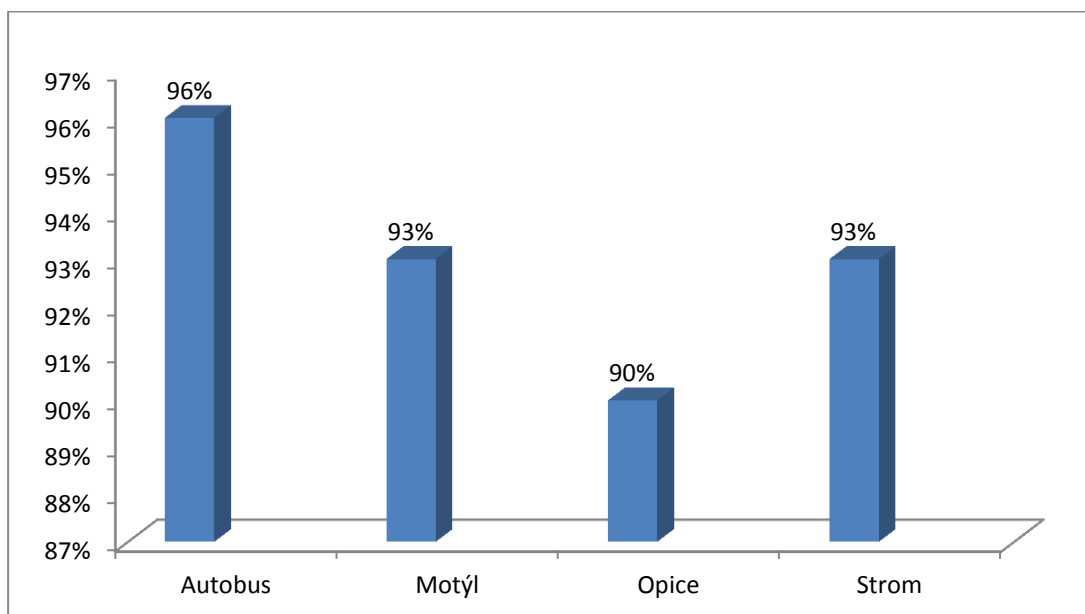
Slovo *želva* správně realizovalo 14 dívek (46,7%) a 10 chlapců (33,3%).

U slova *meloun* byla realizace podobná. Se správnou realizací jsme se setkali u 15 dívek (50%) a 9 chlapců (30%).

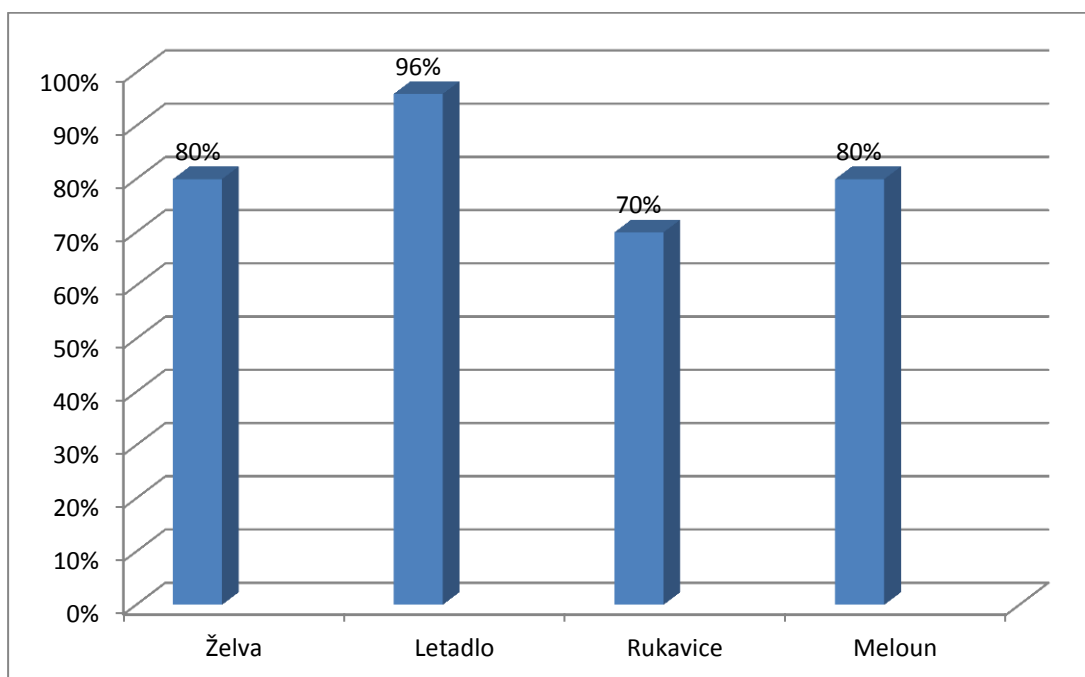
Můžeme si povšimnout, že při zdánlivě těžkých slovech, jako například *strom* nebo *autobus*, děti téměř nechybovali.

V následujících grafech (č. 11. a č. 12.) si můžeme prohlédnout celkovou úspěšnost realizace jednotlivých slov – zápis slov do předepsané šablony a zápis slov k obrázkům.

Graf. č. 11: *Celková úspěšnost realizace jednotlivých slov – zápis slov do předepsané šablony*



Graf č. 12: *Celková úspěšnost realizace jednotlivých slov – zápis slov k obrázkům*



Z tabulky a grafu č. 6 lze zjistit, že dívky byly úspěšnější při zapisování slov do předepsané šablony, protože získaly 66 bodů (97%), na rozdíl od chlapců, kteří obdrželi 48 bodů (92%). Naopak při zápisu slov k obrázkům chlapci získali 42 bodů (80%) a dívky 53 bodů (78%). Zde tedy chlapci byli o 2% úspěšnější než dívky. Z celkového pohledu byly dívky úspěšnější o 1%, protože získaly celkem 119 bodů (87,5%) a chlapci obdrželi 90 bodů (86,5%).

Z analýzy výsledků šetření tedy vyplývá, že žáci více chybovali při zápisu slov k obrázkům. Ověřili jsme si tak Hypotézu H, kterou jsme si stanovili na začátku výzkumného šetření, a to, že *žáci na 1. stupni základní školy více chybují při zápisu slov k obrázkům než při zápisu slov do předepsané šablony.*

Druhotnou avšak neméně důležitou součástí praktické části bylo vyplnění dotazníku rodiči dětí, které jsme vyšetřovali. Pomocí něj jsme zjišťovali anamnestické údaje dětí, které by mohly pomoci při odhalení případných problémů dětí při čtení a psaní. Zjistili jsme, že většina dětí 27 (84%) používá pravou ruku, nechodila nebo nechodí k logopedovi 19 (59%) a 24 dětí (75%) nemělo odklad školní docházky.

V několika případech jsme také zaznamenali některé grafomotorické chyby jako je nadměrný přítlak na podložku, neplynulost, křečovitost a všimli jsme si také, že děti, které psaly obyčejnou tužkou, často gumovaly.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývá fonemickým uvědoměním u žáků na prvním stupni základní školy. Tato schopnost je velmi důležitá pro čtení a psaní. Je důležité včas rozpoznat nesprávné fungování této schopnosti, aby se mohlo zabránit případnému pozdějšímu rozvinutí specifických poruch učení, jako je například dyslexie, dysgrafie apod.

V teoretické části jsme shrnuli poznatky o fonologických procesech, sluchovém vnímání, kde jsme uvedli některé ze zkoušek sluchového vnímání. Charakterizovali jsme období mladšího školního věku a podrobněji jsme popsali vývoj poznávacích procesů v tomto věku.

Cílem praktické části bylo zjistit úroveň fonemického uvědomění u žáků ve vybraných třídách prvního stupně základní školy, konkrétně ve druhých třídách.

Zjistili jsme, že žáci byli více úspěšnější při zápisu slov k obrázkům než při zapisování slov do předepsané šablony. Také jsme srovnávali úspěšnost dívek a chlapců a zjistili jsme, že dívky byly úspěšnější při zápisu slov do předepsané šablony a chlapci naopak zápisu slov k obrázkům.

Domníváme se, že tyto výsledky nelze zobecňovat z důvodu malého počtu respondentů, ale myslíme si, že cíl praktické části práce byl splněn - byla vyšetřena úroveň fonemického uvědomění.

Předcházet nesprávnému rozvíjení fonemického uvědomění by se mělo již v předškolním věku a to formou různých rytmických cvičení (např. hrou na Orffovy nástroje, hrou na tělo), dětskými říkadly a básničkami apod. Proto je důležité se dítěti věnovat doma i v předškolních zařízeních. Dle mého názoru, v současné moderní době, kdy jsou snadno dostupná různá média, sociální sítě a jiné, je přímo obdivuhodné, že si rodič najde volnou chvíli a dítěti se věnuje.

Seznam použité literatury

- DVOŘÁK, J. 2003. *Vývojová fonologická porucha*. Vyd.1. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum. ISBN 80-902536-4-4
- DVOŘÁK, J. 2007. *Logopedický slovník: terminologický a výkladový*. Vyd. 3. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum. ISBN 978-80-902536-6-7.
- CHRÁSKA, M. 2007. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1369-4.
- JOŠT, J. 2011. *Čtení a dyslexie*. Vyd. 1. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3030-1
- KLENKOVÁ, J. 1996. *Kapitoly z logopedie I*. Vyd. 1. Praha: Paido. ISBN 80-85931-41-9
- KLENKOVÁ, J. 2006. *Logopedie*. Vyd. 1. Praha: Grada. ISBN 80-247-1110-9.
- KUTÁLKOVÁ, D. 2005. *Logopedická prevence: Průvodce vývojem dětské řeči*. Vyd. 4. Praha: Portál. ISBN 80-7367-056-9
- KUTÁLKOVÁ, D. 2011. *Budu správně mluvit: Chodíme na logopedii*. Vyd. 1. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3687-7
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. 1998. *Vývojová psychologie*. Vyd. 3. Praha: Grada. ISBN 80-7169-195-X
- LECHTA, V. a kol. 1989. *Logopedické repetitorium*. Vyd. 1. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo. ISBN 80-08-00447-9.
- MARKOVÁ, J. 2009. Úvod do lingvistiky. In KEREKRÉTIOVÁ, A. a kol. *Základy logopedie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-223-2574-5.
- MATĚJČEK, Zdeněk. 1995. *Dyslexie: specifické poruchy učení*. Vyd. 3. Jinočany: H&H. ISBN 80-85787-27-X.
- MIKULAJOVÁ, M., DOSTÁLOVÁ, A. 2004. *Trénink jazykových schopností podle D. B. Elkonina*. Vyd. 1. Bratislava: Dialog spol. s.r.o. ISBN 80-968502-2-9.
- PEUTELSCHMIEDOVÁ, A. 2005. Logopedie – vymezení oboru. In VITÁSKOVÁ, K., PEUTELSCHMIEDOVÁ, A. *Logopedie*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-244-1088-5

- POKORNÁ, V. 2001. *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování*. Vyd. 3. Praha: Portál. ISBN 80-7178-570-9.
- ŠIMÍČKOVÁ – ČÍŽKOVÁ, J. a kol. 2008. *Přehled vývojové psychologie*. Vyd. 2. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2141-4
- ŠKODOVÁ. E., MICHEK, F., MORAVCOVÁ, M. 1995. *Hodnocení fonematického sluchu u předškolních dětí*. Praha: Realia. ISBN 80-238-0312-3.
- ŠTĚPÁN, J., PETRÁŠ, P. 2005. *Logopedie v praxi*. Vyd. 2. Praha: Septima. ISBN 80-7216-212-8
- VÁGNEROVÁ, M. 2005. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0956-8
- ZELINKOVÁ, O. 2008. *Dyslexie v předškolním věku?*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-321-5
- ZELINKOVÁ, O. 2009. *Poruchy učení*. Vyd. 11. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-514-1.
- ZELINKOVÁ, O., AXELROOD, P., MIKULAJOVÁ, M. 2005. *Terapie specifických poruch učení*. In LECHTA, V. a kol. *Terapie narušené komunikační schopnosti*. Praha: Portál ISBN 80-7178-961-5

Seznam příloh

Příloha č. 1: Záznamový arch pro vyšetření fonemického sluchu

Příloha č. 2: Záznamový arch pro orientační vyšetření schopnosti fonemické diferenciac

Příloha č. 3: Záznamový arch pro zkoušku sluchového rozlišování hlásek

Příloha č. 4: Záznamový arch pro zkoušku sluchové analýzy a syntézy

Příloha č. 5: Formulář pro rodiče: Souhlas s vyšetřením fonemického|
uvědomění a s vyplněním dotazníku.

Příloha č. 6: Dotazník pro rodiče

Příloha č. 7: Pracovní list pro vyšetření fonemického uvědomění.

Příloha č. 8: Ukázka vyplněného pracovního listu – úspěšná realizace slov

Příloha č. 9: Ukázka vyplněného pracovního listu – s chybnými realizacemi slov

Příloha č. 10: Ukázka vyplněného pracovního listu – s chybnými realizacemi slov

Příloha č. 1: *Záznamový arch pro vyšetření fonemického sluchu*

nitě	dítě	liška	myška
kos	kus	mele	mete
kosa	kosa	Petr	metr
míč	rýč	dělo	tělo
mává	dává	pata	padá
tudy	dudy	moucha	mouka
kape	kope	mouka	louka
chata	vata	dům	dým
pije	bije	vozy	vosy
veze	veze	bosa	basa
muška	myška	husa	pusa
mrak	drak	myje	šije
Líba	lípa	máček	míček
sud	sad	bolí	solí
salám	salát	nos	kos
zed'	sed'	pas	pes
Kuba	kupa	liška	myška
duha	tuha	pec	pac
kope	koupe	kost	most
koupe	houpe	miska	maska
vana	vata	bába	žába
pálí	balí	pere	bere
tuška	taška	bumbá	pumpa
zívá	dívá	boty	noty
jáma	máma	táta	teta
buben	pupen	jede	vede
houby	houpy	vrána	brána
pes	les	luk	lak
cop	cep	nohy	rohy
muška	tuška	puk	luk

Hodnocení:

Znělost – Neznělost (N < 20).....	bodů.....	%
Kontinuálnost – Nekontinuálnost (N < 27).....	bodů.....	%
Nosovost – Nenosovost (N < 26).....	bodů.....	%
Kompaktnost – Difuznost – samohlásky (N < 24).....	bodů.....	%
Celkem (N < 98).....	bodů.....	%

Příloha č. 2: Záznamový arch pro orientační vyšetření schopnosti fonematické diferenciacce

Diferenc.

Foném	Dvojice slov		
s – z	koza – kosa	l – r	lampa - rampa
s – c	pes – pec	p – t	prám - trám
s – ž	síla – žíla	p – b	puk - buk
s – č	pece – peče	v – b	vije - bije
c – ž	líce – líže	v – p	válec - palec
z – ž	vázy – váží	t – k	trčí - krčí
š – ž	věšák – věžák	t – d	topil - dobil
š – č	liška – líčka	n – m	noc - moc
č – s	bača – basa	d – z	duby - zuby
č – ž	čapka – žabka	t – ť	tyká - tiká
s – š	miska – myška	d – ď	dýky - díky
l – v	lata – vata	n – ň	nemá - němá

Příloha č. 3: Záznamový arch pro zkoušku sluchového rozlišování

Dvojice slov:

pní – pní (x)	stejně	nestejně
zban – zban (x)		
fraš – flaš		
bram – pram		
žlef – šlef		
tmes – dmes		
tost – tost (x)		
vžep – fšep		
kvěš – kveš		
šťel – štel		
ptýl – ptýl (x)		
dynt – dint		
štím – štým		
nyvl – nyvl (x)		
tirp – tyrp		
ždys – ždis		
nýst – níst		
mnět – mnět (x)		
peř – pjeř		

(x) označuje dvojice stejných slov

Celkem správných odpovědí:

Příloha č. 4: Záznamový arch pro zkoušku sluchové analýzy a syntézy

Základní série:

Analýza	Body	Syntéza	Body
sám		s-á-l	
voda		k-o-s-a	
cibule		ramena	
drak		mrak	
náplast		záplata	
petrolej		petržel	
strašidlo		bratříček	
soustrast		bouračka	
pstruzi		stříbrný	
nenapodobitelný		nespravedlnost	

Bodů celkem:

Bodů celkem:

Alternativní série:

Analýza:	Body	Syntéza	Body
rak		m-á-k	
koza		husa	
ulice		opice	
mast		psát	
motorka		meruňka	
chroust		chloupky	
švestka		košťátko	
princezna		prsten	
ctnostný		traktorista	
nevypočítatelný		nenapravitelný	
Bodů celkem:		Bodů celkem	

Příloha č. 5: Formulář pro rodiče: „Souhlas s vyšetřením fonemického uvědomění a s vyplněním dotazníku.“

Terezie Leščinská
Sportovní 542, Zbýšov
Kontaktní e-mail: terezie.1@seznam.cz

Vážení rodiče,

jsem studentka 3. ročníku oboru Speciální pedagogika předškolního věku na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Píši bakalářskou práci na téma *Fonemické uvědomění u žáků na prvním stupni základní školy*. Součástí praktické části bakalářské práce je šetření, během kterého se budu snažit zjistit, úroveň fonemického uvědomění dětí.¹ Šetření bude probíhat v prostředí třídy dětí na základní škole a součástí šetření je i dotazník pro Vás rodiče, který přikládám.

Budu zjišťovat úroveň fonemického uvědomění tak, že dětem zadám k vyplnění jeden pracovní list, který bude obsahovat 8 obrázků, děti obrázky pojmenují a slovo napíší.

Zjištěné informace budou sloužit pouze pro účely zpracování mé bakalářské práce, bude zachována anonymita všech respondentů.

Obracím se na Vás s prosbou, zda bych mohla vyšetření fonemického uvědomění provést také u Vašeho dítěte.

Prosím zakroužkujte vždy jednu z možností u každého sdělení.

1. Sdělení

SOUHLASÍM / NESOUHLASÍM

S jednorázovým vyšetřením fonemického uvědomění u mého syna/dcery.

Vyšetření provede Terezie Leščinská

2. Sdělení

SOUHLASÍM / NESOUHLASÍM

S vyplněním přiloženého dotazníku.

Vyplněný formulář prosím odevzdejte ve třídě v zalepené obálce paní učitelce nejpozději do **10.10.2011**

Autorka bakalářské práce si obálky u paní učitelky vyzvedne a údaje zpracuje.

Jméno syna/dcery.....

Narozen/a.....

Bydliště.....

Podpis.....

Vážení rodiče, (zákonní zástupci),
děkuji za Vaši ochotu, spolupráci a Váš čas.

Terezie Leščinská

¹ **Fonemické uvědomění** představuje pochopení, že slova a slabiky jsou tvořeny zvuky řeči – hláskami (fonémy), které zapisujeme pomocí písmen (grafémů).

Příloha č. 6: Dotazník pro rodiče

Vážení rodiče,
prosím o vyplnění následujícího dotazníku.

Vybrané odpovědi prosím zakroužkujte.

1. *Používá Vaše dítě více:*

- a) Levou ruku
- b) Pravou ruku
- c) Ruce střídá

2. *Chodí nebo chodilo Vaše dítě k logopedovi?*

- a) Ano

Z jakého

důvodu.....

- b) Ne

3. *Mělo Vaše dítě odklad školní docházky?*

- a) Ano

Z jakého

důvodu.....

- b) Ne

Děkuji za Vaši ochotu, spolupráci a Váš čas.

Terezie Leščínská

Příloha č. 7: Pracovní list pro vyšetření fonemického uvědomění









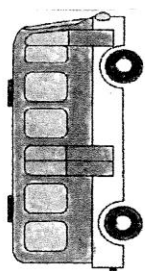








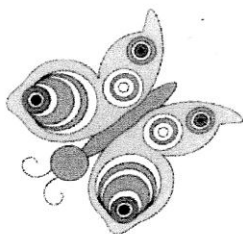
Příloha č. 8: Ukázka vyplněného pracovního listu – úspěšná realizace slov



A	V	T	O	B	V	S
---	---	---	---	---	---	---



žába



M	O	T	Ý	L
---	---	---	---	---



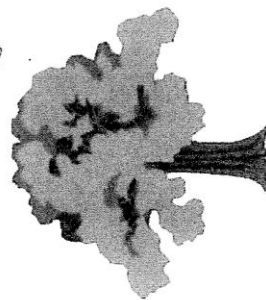
letadlo



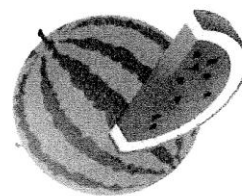
O	P	I	C	E
---	---	---	---	---



rukavice

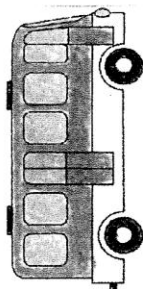


S	T	R	O	M
---	---	---	---	---



meloun

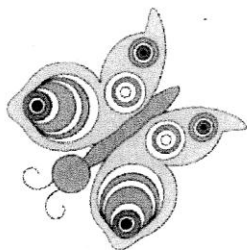
Příloha č. 9: Ukázka vyplněného pracovního listu – s chybnými realizacemi slov



A U T O B U S



želva



M O L Y T



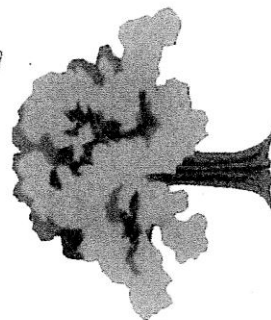
letadlo



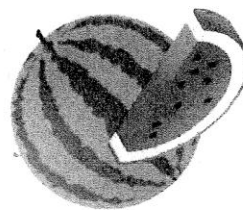
O P I C E



rukavice

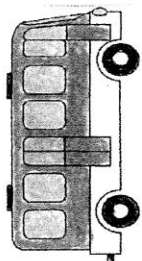


S T R O M



meloun

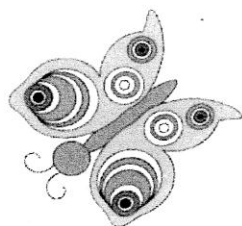
Příloha č. 10: Ukázka vyplněného pracovního listu - s chybnými realizacemi slov



A U T O B U S



želva



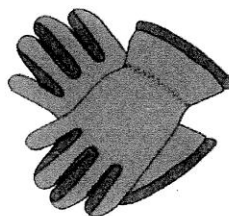
M O T Ý L



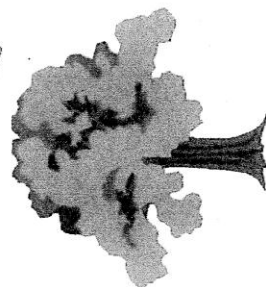
letadlo



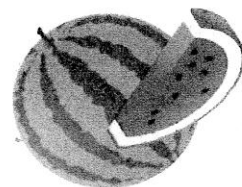
O P I C E



rakavice



S T R O M



meloun

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Terezie Leščinská
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Renata Mlčáková Ph.D.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Fonemické uvědomění u žáků na prvním stupni základní školy
Název v angličtině:	Phonemic awareness of primary school pupils
Anotace práce:	<p>Bakalářská práce se zabývá fonemickým uvědoměním u žáků na prvním stupni základní školy.</p> <p>Práce je rozdělena část teoretickou a praktickou.</p> <p>Teoretická část se věnuje fonologickým procesům, sluchovému vnímání a charakteristice období mladšího školního věku – kognitivnímu vývoji.</p> <p>V praktické části je blíže popsán průběh a výsledky vyšetření úrovně fonemického uvědomění, které bylo provedeno na ve vybraných třídách prvního stupně základní školy.</p>
Klíčová slova:	Fonologické procesy, sluchové vnímání, fonemický sluch, fonologické uvědomění, fonemické uvědomění, sluchová analýza a syntéza, foneticko – fonologická rovina
Anotace v angličtině:	<p>This thesis deals with phonemic awareness of pupils from primary school.</p> <p>The work is divided into theoretical and practical part.</p> <p>The theoretical part is dedicated to phonological trials, auditory perception and characteristics period young school age – cognitive development.</p> <p>In the practical part there is more detailed description of progress and results of phonemic awareness, which was carried out on selected classes of primary school.</p>
Klíčová slova v angličtině:	Phonological trials, auditory perception, phonemic hearing, phonological awareness, phonemic awareness, auditory analysis and synthesis, phonetic-phonological level

Přílohy vázané v práci:	<p>Počet příloh: 6</p> <p>Příloha č. 1: Záznamový arch pro vyšetření fonemického sluchu</p> <p>Příloha č. 2: Záznamový arch pro orientační vyšetření schopnosti fonemické diferenciacce</p> <p>Příloha č. 3: Záznamový arch pro zkoušku sluchového rozlišování hlásek</p> <p>Příloha č. 4: Záznamový arch pro zkoušku sluchové analýzy a syntézy</p> <p>Příloha č. 5: Formulář pro rodiče: Souhlas s vyšetřením fonemického uvědomění a s vyplněním dotazníku.</p> <p>Příloha č. 6: Dotazník pro rodiče</p> <p>Příloha č. 7: Pracovní list pro vyšetření fonemického uvědomění.</p> <p>Příloha č. 8: Ukázka vyplněného pracovního listu – úspěšná realizace slov</p> <p>Příloha č. 9: Ukázka vyplněného pracovního listu – s chybnými realizacemi slov</p> <p>Příloha č. 10: Ukázka vyplněného pracovního listu – s chybnými realizacemi slov</p>
Rozsah práce:	51
Jazyk práce:	český